

JOHANNES TIEDJE

1879—1946

En tysk grænselandspolitiker

Af Jens Holdt.

Johannes Tiedjes navn er uløseligt knyttet til grænsekampen i Sønderjylland i nyere tid. Kendt blev han — både i Danmark og Tyskland —, da han i 1909 skrev sine frimodige og opsigtsvækkende artikler i »Die christliche Welt« om »Tilstandene i Nordslesvig«, harmfuldt vendt mod den officielle tyske tvangspolitik overfor danskerne i grænselandet. Han skabte dermed Tiedje-bevægelsen i Nordslesvig. — Påny kom hans navn frem i afstemningstiden 1919—20, da han vendte sin flammende harme mod den påståede danske »urettens politik« i Slesvig og afviste magister H. V. Clausens delingslinje, der blev vor nuværende nye statsgrænse. I stedet foreslog han en nordligere grænse, den såkaldte Tiedje-linje. — Og atter stod Tiedjes navn i aviserne efter den anden verdenskrig, da han i efteråret 1945 af de engelske besættelsesmyndigheder blev udpeget til kommissarisk landråd i Flensborg landkreds. — Jeg har haft lejlighed til at gennemse nogle spredte Tiedje-papirer i familiens eje og skal på grundlag af dem og andre tilgængelige kilder give et rids af hans personligt noget omtumlede, men historisk betydningsfulde liv og virke.

1. Slægt og barndom.

Tiedjes slægt er frisisk og præget af friserens stejle og fribårne sind. Faderen Detlef Wilhelm Theodor Tiedje, 1840—1917, var lærer- og organistsøn fra Witzwort i Ejdersted, hans mor en Højberg fra Ribe¹. Og da 50'ernes danske indflydelse dengang gjorde sig gældende i hertugdømmet, kom han i 1855 i Ribe la-

tinskole, blev 1860 student herfra og 1867 teologisk kandidat fra Københavns universitet. Han var alumne på Regensen. I krigen 1864 deltog han efter officersuddannelse 1861/62 som artilleriløjtnant ved Dannevirke, på Dybbøl og Als, hvorom han siden kunne tale højt i søvne og ved lejlighed fortælle muntre og alvorlige episoder. Han skal have været en modig soldat. Selv har han fortalt, at han under tyskernes overgang til Als var den eneste, der skød med sit batteri ved Arnkilsøre.

Efter hertugdømmets afståelse til Prøjsen besluttede den danske cand. theol. alligevel — forståeligt nok — at forblive i hjemstavnen som præst. Han fik efter ordination ved generalsuperintendent Godt og vikartjeneste i Hygum — 1868 embede i Karlum (Mellemslesvig). 1869 giftede han sig med Wilhelmine Baxen fra Frederikstad². Ved krigens udbrud i 1870 skal han i en kro spontant have udbrudt: »Nu kommer vi snart hjem til Danmark«. Besindige folk fik da hurtigst muligt den iltre »uforsigtige« præst overtalt til at køre hjem. 1872 forflyttedes han til Skrydstrup i Nordslesvig og 1880 til nabosognet Oksenvad-Jels. 1889 fik han det store østkystkald Øsby, hvor hans hustru — efter at have født ham 9 børn — døde i 1899, 53 år gammel. 1910 lod han sig pensionere og bosatte sig i Flensborg.

Som præst var Theodor Tiedje loyal tysk embedsmand med absolut neutralitet i nationale spørgsmål. Men befolkningen vidste, at han inderst var dansk indstillet, hvad han også privat gav udtryk for efter sin pensionering og nedskrev i sine »Erindringer«³. Den 17. 4. 1914, dagen før 50-årsdagen for stormen på Dybbøl, skrev sønnen Johannes et brev til sin fader for at takke ham for hans forbilledlige politiske holdning. Han kendetegner ham her som »den pinligt punktligt undersåt — giv kejseren, hvad kejserens er —, men også som den i sit indre fri mand, der holdt ungdomsidealerne hellig — giv Gud, hvad Guds er — og det i kraft af den lutherske tro. Sådan har jeg altid set Dig, kære fader, og æret Dig«. — Han døde 1917 i Flensborg og hviler på Øsby kirkegård.

Hjemmet havde nær tilknytning til Brødremenigheden i Christiansfeld, hvis inderlige og frie menighedssyn prægede det. Familiesproget var tysk, hvad både embedsstillingen og hustruens

HADERSLEV LATINSKOLES ORKESTER ca. 1897

Stående: Theodor Johannsen (gæstgiver Jens J.); skibskapt. i Kiel — Friedrich Sach (latinskolelærer, prof. S.); købmand — Matzen (Tornvingård) — Rudolf Tams (garver?) — købmand, kunstmaler — Johannes Tiedje — ? — Julius Neilling (læge N., Christiansfeld); farmaceut — Johannes Thomsen (Tønder); købmand, borgmester — Harald Tiedje (pastor T., Øsby); apoteker i St. Kvarn — Karl Petersen (provst P., Haderslev); professor i Kiel. Siddende: Otto Scheel (pastor S., Abild); professor i Tübingen og Kiel. — Johannes Castens (seminariedirektør i Haderslev); ? — Jæde — ? Liggende: Behm?: opfinder af ekko-loddet ? (fra landet). — Christoph v. Brincken (isenkrømmer v. B., Haderslev); stud. jur., købmand.

tyske mål og indstilling gjorde naturlig. Forældrene skal ikke have fornægtet deres frisiske natur og begge have været ret temperamentsfulde. Børnene valgte den tyske vej, hvad uddannelsesmulighederne vel også tilskyndede til. Den ældste datter blev dog gift til kongeriget med en slægtning, hotelejer og branddirektør Behrendt i Middelfart. Sønnen Theodor blev præst i Ravsted 1910—20, var derefter til sin tidlige død i 1933 tysk udlandspræst i Gøteborg. Sønnen Friedrich faldt i første verdenskrig.

2. Uddannelsesår.

Johannes Tiedje var født den 7. 10. 1879 i Skrydstrup, blev student fra Haderslev 1899, studerede teologi, filosofi og nationaløkonomi ved universiteterne i Halle, Berlin og Kiel til 1904. Han var høj og smuk af skikkelse og formodes at have været en flittig student, der interesseret gik op i sine frie studier. Idealist som han var, sluttede han sig til den unge, dygtige frisindede politiker Fr. Naumanns kristligt-sociale bevægelse og blev nært knyttet til denne arbejdsivrige og veltalende leder, der også udgav et politisk tidsskrift, det kendte »Die Hilfe«. Tiedjes frisind i teologisk-kirkelig og politisk indstilling, en arv hjemmefra, grundfæstedes i en vis kampstilling overfor rigets ledende reaktionære kredse i kirke og stat.

Foreløbig tog han ingen eksamen, hvad hans impulsive temperament vel heller ikke tilskyndede til. I stedet blev han — for brødets skyld — huslærer, 1904—05 på Klein Flottbeck i Holsten og 1905—08 på Friedrichshof ved Kronberg hos landgreve Friedrich Karl af Hessen, gift med kejser Wilhelm II.'s yngste søster, hvis moder jo var af engelsk herkomst. Han fik her 6 prinser at undervise eller vel rettere at hjælpe med lektierne, så han i deres skoletid havde fri til egne fortsatte studier. Åbenbart stille og frugtbare studie- og modningsår i landlig afsondrethed.

Som prinsernes opdrager sad han med ved bordet, også festbordet, når europæiske fyrsteslægter mødtes på det nære Homburg til kur. Her var engang også den danske konge Christian IX. til gæst. Kongen havde tidligere flere gange tilbudt Tiedjes fader Dannebrogordenen som tapper Dybbøl-forsvarer. Men den tyske embedsmand havde måttet afslå udmærkelsen. Under taf-

*Johannes Tiedje,
ca. 1905.*

let kom en adjudant hen til Tiedjes stol og hviskede: Kongen ønsker at hilse på Dem. Han rejste sig. Kongen hilste da med sit glas og udtalte de smukke ord: »Vil De bringe Deres fader en hilsen fra hans tidligere konge og sige ham, at det altid glæder os at se, når det går vore gamle officerers sønner godt«. —

For at tage en filosofisk doktorgrad fik Tiedje i 1908 af landgreven, til hvem han hele tiden stod i et tillidsfuldt forhold, et års orlov til universitetet i Heidelberg. Her mødte han en ung, smuk kvinde, datter af en velhavende storindustriel, Stephanie W. Fælles musikalske interesser banede vejen til en dyb gensidig sympati. Men den strengt katolske fader, som var enkemand, ville kun tillade ægteskab på betingelse af, at børn i dette fik garanteret en katolsk opdragelse, hvilket den lutherske præstesøn ikke ville gå med til. Det førte til adskillig dramatik og ikke længe efter til den unge kvindes tragiske død for egen hånd den 13. 6. 1908. Tiedje fik over denne uventede hændelse efter at ægteskabssamtykke var givet — et voldsomt nervesammenbrud

med selvanklager og måtte tilbringe adskillige måneder på nerve-klinik i München. Der kunne ikke mere tænkes på den til juli planlagte dissertation. Landgreven, som i sin tid havde fået Tiedje anbefalet af professor Martin Rade i Marburg, den kendte redaktør af det frisindede ugeblad »Die christliche Welt«, gift med Fr. Naumanns søster Dora, og professor O. Baumgarten i Kiel, Tiedjes lærer, tog sig nu venligt af ham og henviste ham til professor Rade.

3. Artiklerne om »Tilstandene i Nord-Slesvig«.

Professor Rade hjalp Tiedje i gang igen ved at sætte ham til at skrive i sit blad. Her havde professor i kirkehistorie ved Københavns universitet V. Ammundsen lige fået optaget en artikel med en klage mod den tyske voldspolitik i Nordslesvig, hvori han stillede spørgsmålet, hvorledes tyske kristne stadig kunne tie til den her øvede statslige uret. Tiedje tog hjem til Øsby idylliske præstegård, samlede oplysninger fra tyske og danske kilder og skrev så i juni-juli 1909 under mærket »En Nordslesviger« sine afslørende artikler om de kulturelle og politiske forhold i grænselandet⁴. Et kort referat til belysning af situationen i Nordslesvig dengang må være på sin plads.

Tiedjes artikler må siges i journalistisk form og i sagligt indhold at være et fremragende og særpræget indlæg fra tysk side i debatten om Nordslesvig-spørgsmålet. Ammundsen kalder dem »et meget betydeligt bidrag, dikteret af tysk fædrelandskærlighed og kristelig retfærdighedsfølelse, skrevet med stor sagkundskab«. Allerede i 1893 havde der i »Die christliche Welt« stået en tysk frisindet artikel om forholdene i Nordslesvig, gengivet dengang i »Dannevirke«⁵. Nu fortsatte Tiedje frihedslinjen og kunne ud fra sin personlige indlevelse under opvæksten i en nordslesvigsk præstegård på landet give fremstillingen den »rette lokalkolorit«. Han søger at nå ind til den nationale modsætnings »dybeste og sarteste stemningsrødder« og fastslår da i sin indledende artikel med overskriften: »*Religionen som kulturens skjulte drivkraft*«, at »den religiøse indstilling dybest set både forener og skiller i Nordslesvig-spørgsmålet«. Og han må åbent konstatere, at »det levende religiøse liv, der udmærker Nord-

Slesvig fremfor provinsens sydlige del, er af dansk oprindelse«, medens »den politisk ledende tyskhed her oppe principielt er irreligiøs«. Om danskerne kan der siges: »Se, de beder«. De »underbygger deres kulturstræben religiøst . . . Det er hemmeligheden ved danskhedens livskraft og tyskhedens svaghed i Nordmarken«.

Årsagen til denne modsætning ligger i Guds forskellige førelse af de to folk siden 1864. Danmark har oplevet en indre folkelig genfødsel ved Grundtvig og dermed også en vis frigørelse fra tysk kulturs hittidige formynderskab. I Nordslesvig må Indre Mission i dag betragtes som den tyske landskirkes styrke og håb fremefter. Men det er de danske frimenigheders grundtvigianisme, »en lykkelig organisk forbindelse af evangeliet og folkeligheden i den danske nation i dag«, som danner den anden og for tyskerne farlige pol i den ellipse, i hvilken det danske kirkelige liv pulserer. Ganske vist er kun forholdsvis få udtrådte af statskirken, men frimenighedernes indflydelse rækker langt ud over deres egne småkredse, bl. a. også gennem den højtstående danske dagspresse. Og derfor er »grundtvigianismen i den nærmeste fremtid eet af vore alvorligste problemer i Nord-Slesvig«. En ulykkelig national kirkespaltning kan nemlig være nær forestående. — Selvom ganske vist denne »dansk-nationale kristendom i sin nuværende form« må betragtes som »en underlødige lutherdom«, er det alligevel ud fra denne religiøse dybde dimension man må forstå danskhedens nu snart fuldstændige sejr i Nordmarken. Nordslesvig er i dag i henseende til åndsliv faktisk blevet et »dansk« land, — »blevet det, har ikke været det, er blevet det ved vor egen skyld«, ved »vore tyske ledes ukirkelige, ja irreligiøse indstilling«. —

I næste artikel kommer Tiedje ind på »Retsspørgsmålet« og hævder, at det er »spørgsmålet om den sejrende kultur« i området, det vil altså sige: ikke historiens, men den levende nutids ret. Slesvig-Holstens historiske udvikling er jo en gordisk knude, som Bismarcks ord »Dat moet wi hebben« sluttelig var den fornuftigste løsning på for politikeren. Og »vi tyske nordslesvigere har en fri og fast samvittighed ved, at der historisk ikke skete nogen uret«. For os er uden samvittighedskrænkelser det udelte

Slesvig-Holsten et tysk kulturland. Og efter den nye tyske sejr i 1870 må tabet af vor egen suverænitet siges at være en vinding for os. Og således står vi da med glæde på det faktiskes grund, der for os også er rettens grundlag. Heller ikke Prag-fredens § 5 foruroliger os. Om »frivillig afståelse« kan der »aldrig blive tale for et folk, der tror på sig selv, sin kulturs værdi og sin sendelse i folkenes kreds«. Nord-Østersø-kanalen, som nu forbinder de tyske flådebaser, tillader heller ikke nogen grænseforskydning mod syd. Denne strategiske grund er »for et folk, som vil ærlig fred, umiddelbar moralsk, ja også kristelig moralsk«. Og den, der måske mener, at det alligevel ville være klogt at tilbagegive landet som et omend ubetydeligt, så dog ufordøjeligt fremmedlegeme, kender ikke Tysklands sejrende kulturvilje. De to hertugdømmer Slesvig og Holsten er af samme blod og hører fra gammel tid sammen som en kulturenhed. Først forrige århundredes nationale idé har bragt en folkelig splittelse ind i Slesvig. Ganske vist virker sprog, sindelag og folkelig kultur nu delende i Nordslesvig, men sproget bestemmer ikke kulturen i dette tilfælde, idet »det danske åndsliv er en sen aflægger af den urgamle tyske kultur« og den nordslesvigske dialekt har indtil for nylig ikke været kulturbærende i Nordslesvig, »men er nu under det tyske styre ved tyske borgeres uforstand blevet det«. Vi nordslesvigske lutheranere har da en god samvittighed ved Nord-Slesvigs faktiske besiddelse og må søge at bevare den. — Også den såkaldte selvbestemmelsesret, som danskerne kæmper for i henhold til § 5, må afvises som statsfjendtlig individualistisk snusfornuft. Altså må vi tyskere skabe os vor ret gennem vor tyske kulturs rodfæstelse i Nordslesvig. —

I den tredje artikel behandles derefter »*Det tyske kulturarbejde*« i Nordslesvig: I de to første årtier efter 1864 førtes en rolig forsoningspolitik i grænselandet i fast tro til en voksende tysk kulturel fremtid. Politisk modne, taktfulde embedsmænd stod for styret. Men den unge kejser Wilhelm II. mente ved sin tiltræden i 1888, at nu skulle Nordslesvig hurtigt gøres tysk. Han udstedte da som »julegave« den bekendte sproganordning, som afskaffede al dansk sprogundervisning i folkeskolen. Ganske vist var på dette tidspunkt af skoletekniske grunde en ny

reform af sprogundervisningen naturlig, men »udelukkelse af det danske sprog fra skolen var en politisk akt — og en politisk dårskab«. Man burde i stedet — også i henhold til kongeligt ord i indlemmelsesakten af 1867 — i en vis tid have fortsat med at give undervisning i befolkningens modersmål, hvis pleje dog må siges at høre til de elementære menneskerettigheder. Og blev denne undervisning i dansk givet i den offentlige folkeskole, kunne man i hvert fald her forebygge en vis indtrængen af dansk væsen og art i barnets sind, hvad man nu har åbnet døren for gennem danskernes påtvungne selvhjælp i dette spørgsmål. Befolkningen var allerede sprogligt lullet ind og trøstede sig med, at deres unge dog stadig kunne læse den danske bibel og skrive et dansk brev til hjemmet. Men ved sproganordningens udstedelse blev også den mest søvnige sønderjyde rusket op og gjort lysvågen. Og ikke nok med, at det danske sprog udelukkedes fra skolestuen, man forbød også al dansk privatundervisning i hjem og privatskole, tilsigtede altså ligefrem at udrydde det danske mål. Men man skabte derved kunstigt »irredentaen« og henviste landets borgere til at hente deres åndelige næring i Danmark. »Selv for os tyske nordslesvigere er jo gennem kirke- og bønns-fællesskabet med vore politisk vildfarende brødre det danske et 'helligt sprog'«.

Sproganordningen gav da kampsignalet, revolutionerede folkesindet, også de gamle embedsmænds. De måtte nu vige for unge assessorer med den rette korpsstudentiske ånd. Og med overpræsident v. Köllers tvangsmetoder i de følgende år rejste folket sig. Og selvom han blev afløst, og en mildere kurs — støttet af selve kejseren — påbegyndtes med optantkonventionen af 1907 og udnævnelse af en ny indfødt overpræsident, v. Bülow, varede det dog kun kort tid, inden den tyske forenings muldvarpearbejde atter fik voldsmetoderne indført igen — med nye udvisninger og nyt småligt politiregimente.

Tiedje giver derefter en skånselsløs skildring af den tyske forenings overvejende landsfremmede mænds prøjsiske virke, deres »ølkultur« og »hurrapatriotisme«, deres »sindslagssnuseri« og »-præmiering«, deres »kamp på kniven« mod alt dansk, deres presseforgiftning og mislykkede koloniseringsbestræbelser.

Men især indenfor skolen, som dog ellers skulle være statens sarteste instrument, virker tvangspåvirkningen som en råhed mod barnesind og hjem, hvilket bl. a. har medført, at ca. 30 % af lærerne i Nordslesvig i løbet af de sidste 5 år er »flygtet« syd på. Hele denne folkefjendtlige politik har ført til tysk isolering, medens netop Nordslesvigs tyskere skulle være den tyske kulturs salt i befolkningen. Men det indrømmes — beskæmmende nok

fra den tyske forenings side, at man ikke har noget virkeligt kulturelt mål på programmet. Staten kan da heller ikke uden videre unddrage sig ansvaret for, hvad dens embedsmænd foretager sig i grænselandet.

Tiedje har, hævder han, gennem denne sin »skarpe kritik af statens misgreb og fejlprincipper villet tjene vor tyske kulturs religiøse og moralske storhed« og spørger så tilsidst, hvad man egentlig vil i Nordslesvig: vinde eller forjage den danske befolkning, hvilket i begge tilfælde vil tage mindst et hundredårs tid. Men skal vi vinde befolkningen, da er det på høje tid, at regeringen griber ind og siger til alle sine embedsmænd: I er ikke folkets herrer, men statens *tjenende* hænder. —

I den følgende 4. artikel skildrer Tiedje så de »*Danske kulturveje*«. Medens tyskerne glemte kulturarbejdet over politisk sindelagsdressering, har den danske bondebefolkning i Nordslesvig gjort sig selv til bærer af en høj folkelig kultur i hurtig vækst. Med sproganordningen af 1888 er kampen fra en dengang langsomt svindende politisk modsætning blevet en kulturkamp af alvorligste art, hvori folket har undsagt alle statens foranstaltninger. Oppositionens sæde er ikke mere den politiske forsamling, men hjemmet, hvilket har medført, at »Nord-Slesvig aldrig har været så 'dansk' som i dag«.

De danske kulturelle foreninger med Sprogforeningen og Skoleforeningen som igangsættere omtales derefter med udførlige statistikker. Især de danske folkehøjskoler — et i Tyskland ukendt fænomen —, som i stigende tal besøges af unge nordslesvigere, har medvirket til en voksende kulturel karakter- og ånds dannelse, så »vort folks helhedspræg mere og mere bliver 'dansk'«. Og den lødige danske dagspresse vedligeholder denne kulturelle standard og plejer især modersmålet.

Til gengæld fordømmer Tiedje de danske politiske lederes »Umtriebe«, idet de opelsker en løsrivelsesstemning ud fra selvbestemmelsesrettens ønskedrøm, medens for tysk indstilling staten må være det overordnede begreb.

I den 5. og sidste artikel »*Om dem, der tier*« giver Tiedje så det afsluttende svar på professor Ammundsens spørgsmål, hvorfor tyske kristne i Nordslesvig tier til den øvede uret. Helt tiet har de nu ikke, mener han. Præsterne har til stadighed protesteret ad tjenstlig vej, hvad offentligheden jo ikke får at vide. De har følt sig bundne af deres embedsed til ikke at træde offentligt op mod regeringens anordninger. Derimod burde de uafhængige tyske bønder i Nordslesvig have taget til orde, men de har vist en påfaldende mangel på evne og mod til offentlig optræden. Men det er vel en grundskade i hele Tyskland, hvor akademikeren dominerer alt for meget og der trænges til en tilbundsgående indrepolitisk forandring. Nordslesvigs tyske lærere f. eks. burde tage et folkeligt kulturelt arbejde op for spredning af tysk kultur i grænselandet. Thi »så fint og modent det dansk-grundtvigske kulturliv end er, det har dog sin grænse og lever i sidste instans af lånte kulturgoder«, nemlig den tyske Goethe-kultur. Og får denne højere kultur først slået rod i Nordslesvig, »da vil vor danske broder i selvvalgt afgørelse følge os i morgen«. Lad der kun gives fuld frihed til berigende mættelse med dansk kultur. Den vil snart være udtømt, selvom også vi elsker de danske salmer, som jo fylder halvdelen af vor nordslesvigske salmebog og står fuldt på højde med vore tyske. Vi har indenfor Nordslesvigs Indre Mission i kirke- og menighedsliv et religiøst fællesskab mellem tyske og danske, som i nogen grad relativiserer de politiske modsætninger. Og Indre Mission har samarbejde med den tyske Brødremenighed i Christiansfeld, hvor de årlige store missionsfester åbent demonstrerer danske og tyske kristnes enhed. Men Indre Mission bør nu også skride til handling på det kulturelle og det politiske felt. Thi »også det politiske håndværk lader sig adle ved evangeliet«. Og, slutter Tiedje lidt dramatisk sine sagligt vægtige og personligt temperamentsfulde artikler: »I vil endnu tie, mine brødre?«

En frisindet kristen tysker for os at se rigelig højt på strå

og ensidig tysk i sin vurdering⁶ — har redeligt fremført sit indlæg i debatten om den tyske rigsregerings magtkurs i Nordslesvig før 1914. — Og samtidig havde Tiedje hermed — med emne fra dagens praktiske politik — på sin vis fremlagt til offentlighedens bedømmelse den »dissertation«, som han af sygdomsgrunde ikke fik færdigskrevet og indleveret til universitetet i Heidelberg om et historisk emne fra reformationstiden. Han havde arbejdet med en førende skikkelse indenfor Thomas Münzers religiøst og politisk radikale sværmerbevægelse, nemlig rektor Hans Denck i Nürnberg (1495–1527), som mennonitterne regner blandt deres menighedsfædre, og i hvis spor Tiedje selv siden gik⁷.

Tiedjes artikler, som i september måned kom i betydelig udvidet særtryk, med tilføjede noter, som svarede på angreb, rejste et ramaskrig i den tyske regeringstro presse mod denne formastelige kritiker af den tyske politik i grænselandet. Han blev tvunget til at navngive sig. Besindige hjemmetyskere, især præster, blev — ligesom danskerne — lydhøre. Der opstod en Tiedjebevægelse i Nordslesvig. Og Tiedje selv fik opfordring til at overtage en lønnet sekretærpost for en ny tysk freds- og forsoningspolitik i modsætning til den af den tyske forening støttede nationalistiske magtkurs. Der dannedes en »Forening for tysk fredsarbejde i Nordmarken«, ledet af den frisindede nordslesviger, pastor Johannes Schmidt, Vodder, den siden kendte mindretalsleder og folketingsmand efter 1920, død 1959. Han havde allerede i 1907 i den frisindede »Schleswig-Holsteinische Kirchenzeitung« skrevet imod den altyske forenings forfejlede nordmarkspolitik og blandt andet hævdet, at »tvang og chikane i længden er uvirksomme midler i den nationale kamp«. Man opstillede egne kandidater ved valgene og udgav et tidsskrift »Stimmen aus Nordschleswig«.

*

Der stiftedes også en »Præsteforening for Nordslesvig« med den ansete formand for Indre Mission H. Tonnesen, Hoptrup, som leder og desuden med H. S. Prahl, direktøren for det nordslesvigske præsteseminar i Gl. Haderslev, og J. Schmidt i styrel-

sen. Opråbet til foreningens stiftelse dækker fuldstændig Tiedjes grundsætninger, siger han selv. Det lyder:

»I den hede kamp, der er brudt ud i de sidste uger, i følge artiklerne i »Die christliche Welt« om tilstandene i Nordslesvig, har man ikke bebrejdet nogen stand så meget som os præster i landskirken. På den ene side beskylder man os for, at vi påviselig nægter alle organiserede bestræbelser til fremme af tyskheden i Nordgrænselandet vor understøttelse. På den anden side bebrejder man os, at vi har ladet vore dansktalende menighedsmedlemmer i stikken i deres berettigede kamp for bevarelse af deres sprog og de kulturgoder, der er af højeste værdi for kirke, skole og folkeliv. Heroverfor føler vi os tvungne til at afgive følgende erklæring:

1. Vi tror, at en nordslesvigsk præst må have den største interesse for det, hvori hans egentlige opgave består: at komme til enhver med evangeliet, som ikke må filtres sammen med de i et grænseland uundgåelige nationale kampe.

2. Vi respekterer enhver ærlig national overbevisning og misbilliger ikke, at man virker for den ad alle af loven tilladte veje. Kristendommen, som vi arbejder for, har til alle tider netop bevist sin kraft deri, at den, uden at udviske de bestående forskelle, har taget det adskillende bort og derved muliggjort et fredeligt samarbejde. Denne kraft tiltror vi også kristendommen under de urolige nationale og politiske forviklinger i Nordslesvig.

3. Vi kræver også for hver enkelt iblandt os ret til at tage aktiv del i tyske nationale bestræbelser. Når vi hidtil kun har gjort dette i ringe grad, så har det sin grund i, at disse bestræbelser er blevne repræsenterede af en forening, som arbejder ensidig politisk og derfor ikke har kunnet opnå noget resultat i den kulturkamp, hvorom det her til sidst drejer sig, men har måttet vise sig fuldkommen afmægtig. En sammenslutning til positivt tysk kulturarbejde ville vi fra vort standpunkt byde velkommen.

4. Vi anerkender den dansksindede befolknings ret til at pleje sin folkelighed og at lade den gå i arv til efterkommerne, og vi formår ikke at se nogen statsfare deri, lige så lidt som vi over-

ser, at et sundt folkeliv er af største betydning for fremme af sundt kristeligt liv. Derfor har vi også hidtil gerne grebet lejligheden til at træde i skranken for det danske sprogs ret og vil også i fremtiden gøre det.

5. For bedre end hidtil samlet som stand at kunne tage stilling til de særlig nordslesvigske anliggender, stiller vi det forslag, i dag at grundlægge en nordslesvigsk præsteforening. Den vil søge at hidføre en forståelse blandt sine egne medlemmer, at virke oplysende i pressen og på given foranledning vende sig til statens og kirkens myndigheder.

Prahl.

Schmidt.

Tonnesen.*

*

I dette program har Tiedje-bevægelsen fundet et sandt og værdigt udtryk, men det må tillige siges, som det siden er blevet hævdet af Tonnesens modstandere under krisen i Indre Mission i 1912, at det var »et sporskifte i retning af grundtvigianismen«, naturligvis stadig ud fra fuldt legitime lutherske forudsætninger.

Foreningen startedes den 20. 9. 1909 på et møde i Åbenrå og fik straks 57 medlemmer. Allerede i oktober sendtes en delegation til Konsistoriet i Kiel for at få tilladelse til at give dansk konfirmandundervisning — når hjemmene ønskede det — også til børn, som havde fået tysk religionsundervisning i skolen. I november holdtes et nyt møde i Åbenrå, hvor efter dansk avisreferat »en ung præst« skal have fremført et voldsomt angreb på den tyske forening. Til det næste møde i Åbenrå i maj 1910, som Konsistoriets præsident dr. Müller, biskop Kaftan og provst Petersen, Haderslev, havde ønsket at overvære, var der af 60 medlemmer mødt 45. Pastor Schmidt indledede. Kaftan og Tonnesen talte også. Og der vedtoges en resolution, vendt mod den tyske forening, i de to aktuelle spørgsmål om indførelse af tyske gudstjenester og af dansk konfirmandundervisning til tysk underviste børn⁹. Den 18. 1. 1911 samledes man i Tinglev med følgende punkter på dagsordenen: 1. Dannelse af et presseudvalg. 2. Forsvar af kirkeregeringen og hr. generalsuperintendenten mod angreb i pressen. 3. Indmeldelse i de nordslesvigske frimegheder uden udtrædelse af landskirken. 4. Begravelse ved fri-

menighedspræster på landskirkens kirkegårde¹⁰. — Om mødets forløb vides ikke noget. Dets punkter er ikke blevet ført ud i livet. Tonnesens optræden i Tiedjes kølvand og hans samarbejde med ikke-missionspræster har næppe fundet bifald hos hans gammelpietistiske medarbejdere. Og det påfølgende åbne brud i Indre Mission i 1912 har standset dette ellers prisværdige præsteforetagende, som åbenbart var en genoptagelse af det nordslesvigske præsteskabs imødekommende initiativ i sprogsagen fra årene 1893—94, der dengang af statslige loyalitetsgrunde og manglende vilje strandede. Tonnesens betydeligste modspiller i splittelsesårene, pastor Carl Matthiesen, skriver siden, at »Tiedje ved sit komme til Nordslesvig kørte Tonnesen helt omkring«. De politisk konservative missionspræster yndede ikke Tiedjes liberalisme og ville som pietister ikke optræde på den politiske arena.

Men ét betydningsfuldt resultat må dog nok bogføres på præsteforeningens konto: På fællessynoden i Rendsborg i 1912 holdt pastor Prahl på det nordslesvigske præsteskabs vegne en tale »som støbt i malm«, hvori han for dette højeste forum i landskirken gik ind for de af de danske synodemedlemmer til stadighed krævede to danske sprogtimer om ugen i folkeskolen. Forslaget fik denne gang 40 mod 42 stemmer. Dog en for sen erkendelse.

Rade udgav en periodisk »Grenzmarken Korrespondenz«, hvori der søgtes at give korrekte oplysninger om begivenhederne i Nordslesvig. Den sendtes også til førende tyske bladredaktioner.

★

H. P. Hanssen, den danske rigsdagsmand i Berlin og redaktør af »Hejmdal«, der selv var frisindet politiker og havde gode forbindelser til frisindede tyske politikere, tog især forstående og taknemligt imod Tiedjes artikler. Han skrev en udførlig anmeldelse af dem i »Hejmdal«, hvori han anerkendte Tiedjes påstand om kulturkampen som den afgørende faktor i mellemværendet mellem tysk og dansk i grænselandet. Og fremhævelsen af den danske kulturs sejrende vækst i Nordslesvig kunne man kun takke ham for. Derimod kunne H. P. Hanssen naturlig-

vis ikke godkende Tiedjes polemiske bemærkninger mod danskernes politiske målsætning: en tilbagevenden til moderlandet, når tiden var inde til det. Anmeldelsen blev også optaget i Naumanns »Die Hilfe«¹¹. Der skabtes derved åbne vande mellem den unge tyske præstesøn fra Øsby og den danske presse i Nordslesvig, især »Hejmdal« i Åbenrå og »Modersmålet« i Haderslev, hvis redaktør Nicolai Svendsen, den kendte ledende skolemand efter 1920, kom fra »Hejmdal«. I Haderslev-bladet skrev Tiedje efter opfordring en artikel (21. 8. 09), han kalder »Fortyskning« og hvori han går ind for at bevare Nordslesvigs dansk-slesvigske særpræg, men med en langsomt glidende overgang til tyskheden. Deling og afståelse af visse nordlige distrikter kunne der slet ikke være tale om.

★

Men så skete i Tiedjes privatliv noget skæbnsvangert. Under hans ophold i Øsby præstegård udviklede der sig et forhold mellem ham og faderens husbestyrerinde, som plejede ham under hans rekonvalescens. Hanne Hansen hed hun, var 21 år og gårdmandsdatter fra et dansk og indremissionsk hjem i Bedsted. Det kom redaktør Strackerjan ved det altydske blad »Schleswigsche Grenzpost« i Haderslev for øre. Og han greb straks lejligheden til at skandalisere den politiske oprører ved at skrive, at Tiedje havde »forført tjenestepigen«. Og Tiedje måtte da i eftersommeren 1909 atter forlade Nordslesvig.

Fra Hamborg og Hannover foreligger der i efteråret flere korte hilsener fra Tiedje til den kendte indremissionske præst Nic. C. Nielsen, der har kaldt sig selv »den sidste slesviger«. Han havde i sin Sommersted-tid været Tiedje-familiens »skriftefader«. Det var nemlig dengang påbudt, at nabopræster skulle tage hinanden til skrifte og til alters. Tiedje skriver her bl. a., at hans privatliv desværre driver ham syd på igen. Han meddeler sin forlovelse med Hanne Hansen og snarligt giftermål. Han er dog samtidig fortørnet over den tyske presses »gemene behandling af hans private forhold«. Han tænker ikke på at blive præst, men vil være »fri litterat« og har også allerede fået ansættelse som medredaktør ved »Die christliche Welt«. Han vil overfor

sin pietistiske skriftfader gerne understrege, at hans politiske fredsarbejde i grænselandet også tilsigtede at berede vejen for det kirkelige livs fremgang i Nordslesvig¹².

Vielsen fandt sted i Hannover den 31. 10. 1909 ved professor Baumgarten. Senere anlagde Tiedje retssag mod redaktør Strackerjan for bagvaskelse. Den 24. 2. 1910 kom det ved retten i Haderslev til et forlig, hvorefter begge parter skulle indrykke en erklæring i deres respektive blade, hvori de beklagede deres fremsatte udtalelser. Strackerjan skulle bære omkostningerne¹³.

*

Fredsforeningen under pastor Schmidts ledelse tog med Tiedjes og professor Rades aktive støtte et energisk politisk arbejde op i de kommende år. En række bevægede politiske møder, dels i holmgang med den tyske forenings talsmænd, vakte opsigt over hele riget. Allerede i oktober 1909 — efter at Tonnesen, Kaftan og Vogel forud positivt har omtalt Tiedjes udkomne bog¹⁴ — går man i gang. Pastor Schmidt fremlægger sit program på et præstemøde i Malente den 5. oktober og præsterne Friedrichsen, Ø. Løggum, og Vogel, Holbøl, behandler sagen overfor præster i Flensborg den 6. oktober. Schmidt udsender indbydelse til 40 formentlig interesserede nordslesvigere til et møde i Tinglev den 10. november. Der kom 58. Dr. Hahn samler sine folk i Haderslev. De to ledere veksler breve. På et nyt fredsmøde i Tinglev den 1. december enes man om at arbejde hånd i hånd, hver ad sine veje, men med det samme mål: Nordslesvigs kulturelle og politiske erobring¹⁵.

Rade mødes i oktober med frisindede mænd fra Nordslesvig og riget i Hamburg og siden i Marburg. Det gjaldt om at vinde frisindede kredse fra riget for deres forsoningspolitik i grænselandet mod nord, hvilket også lykkedes.

Fra 1910 kan vi notere pastor Tonnesens undsigelse til den lokale altsyde presse og i stedet forbindelse med den danske og hans indlæg i »Die christliche Welt« mod professor Rendtorff, Kiel¹⁶. Pastor Schmidt redegør for forskellen mellem Præsteforeningens kirkelige og Fredsforeningens politiske sigte¹⁷. Af andre bladindlæg kan nævnes Berggravs omtale af Tiedje-røret

i det norske »Morgenbladet«¹⁸. I september har en udsendt medarbejder fra »Politiken« en samtale med professor Rade i Marburg, der fuldt går ind for Tiedjes synspunkter og udkaster tanken om dannelsen af en »forening til værn for den tyske ære«¹⁹, som dog ikke blev til noget. På Indre Missions årsmøde i Sønderborg i samme måned kommer forskellen i missionspræsternes syn på Tiedje-røret frem. Pictisten Nissen, Broager, holder på, at man fortsat skal forkynde ordet uden hensyn til de foreliggende politiske forhold, medens pastor Tonnesen hævder, at man tillige — for at ordet kan få indgang i menneskehjerner — skal vise forståelse for folks problemer i grænsekampen og ellers og derved vinde deres tillid²⁰.

I foråret 1910 fik pastor Schmidt aftalt med dr. Hahn, at denne skulle indbyde til et fælles offentligt møde, hvor begge parter så skulle fremlægge deres synspunkter og stille dem til diskussion. Da dr. Hahn imidlertid ikke rørte på sig, tog Schmidt initiativet til et sådant møde i Kiel den 21. november, hvortil dr. Hahn blev indbudt og også kom til stede, men mødet vandt ellers ikke nogen videre tilslutning. Den tyske forenings mænd ville åbenbart nødtigt stå åbent til regnskab for deres magtkurs. Men Fredsforeningens folk drev på, at Nordslesvigsspørgsmålet skulle frem til offentlig diskussion. Professor Rade offentliggjorde da i »Preussische Jahrbücher« i december et opråb med 50 underskrifter af kendte mænd fra hele riget. Det blev indledningen til nogle stormfulde møder i de første måneder af 1911.

Den tyske forenings stedlige afdeling i Kiel arrangerede et større møde den 16. januar med dr. Hahn, der lige var tiltrådt som landsretsdirektør i byen, som hovedtaler, hvortil man så også havde indbudt pastor Schmidt og hans sekretær pastor Vogel. Der var mødt 6—700, deriblandt mange særligt opfordrede studenter og en række kendte altsyske talere fra Nordslesvig. Grev v. Platen ledede mødet. Dr. Hahn lagde for med en 7 kvarters programtale, fremført med rivende tungefærdighed og hæs stemmeføring, synligt nervøs i begyndelsen, men i stigende op-hidselse under tilhørernes klappen. Han forsvarede statens magtkurs i grænselandet i Köllers anviste spor, kaldte det danske

folks historie en »tysk saga« og de danske ledere »ulve i fåreklæder«, forsøgte at udlevere Præsteforeningen, Fredsforeningen og »professor« Rade til latteren, Tiedje holdt han det for under sin værdighed at polemisere imod. Næste taler var Schmidt, der fattet og fast gik imod Köller-politikken og hævdede Tiedjes synspunkt, at kampen i Nordslesvig var blevet en kulturkamp, som fra tysk side burde føres på en værdigere måde. Han ville nødig hidføre en splittelse af tyskheden i nordfronten, han så hellere en arbejdsfordeling, for således at gøre tyskheden i grænselandet stærk og bevidst. Og han var forvisset om, at det kunne nås. En lang række diskussionstalere fulgte fra begge sider²¹.

Den 30. januar holdt Fredsforeningen et nyt hvervemøde i Kiel, hvortil altysskerne ikke var mødt. Rektor Hansen, selv nordslesviger, ledede. Pastor Vogel holdt et elegant og dygtigt foredrag i Tiedjes ånd over emnet: Vil vi fortyske?, hvad han gik ind for, men nordslesvigerne skulle og kunne ikke vindes ved vold, men ved ånd. Man skulle gøre tyskheden agtet og dermed dragende og iøvrigt føre kampen under gensidig agtelse²².

Næste gang samledes man den 10. februar i Flensborg, hvor også dr. Hahn var kommet til stede. Schmidt og Vogel talte. Man planlagde nu at oprette tyske folkehøjskoler i Nordslesvig²³ og således drage ungdommen mod syd. Under alle omstændigheder måtte hjemmet være fredhelligt, også for staten. Dr. Hahn erklærede at være imod splittelse i tyskhedens rækker. Begge parter burde arbejde mod det samme mål: et tysk Nordslesvig. Lærer Lorenzen, Gråsten, brugte det yndede tyske billede om hammer og ambolt, men tyskerne skulle være hammeren. Schmidt værgede sig imod beskyldningen at ville fremme danskheden, tværtimod, men der skulle kæmpes hæderligt, ikke imod, men sammen med den tyske forening. Professor Graef, Flensborg, gav sin tilslutning hertil og især til tanken om at drage ungdommen bort fra dansk højskoleophold, medens journalist Fröhlich, Flensborg, holdt den hårde hånds politik for den eneste rigtige og virksomme. Vogel, så afgjort den mest tiltalende fredspolitiker, sluttede og betonede igen, at staten absolut ikke måtte gribe ind i hjemmets rettigheder. Den standende kul-

turkamp bør være en væddestrid med rene og lige våben. Det modsatte lammer vor kraft. Held den, der bærer sig menneskeligt ad og bevarer sjælens højhed. Mødet forløb i ro. Kulturtysheden var kommet til orde og virkede også svalende på de tyske brushoveder med de knyttede næver²⁴.

Det næste større møde den 4. marts i Hamburg bragte derimod lidenskaberne i kog. 13 fremtrædende hamborgere havde offentligt taget til genmæle mod professor Rades opråb for fredspolitikken og ville nu forsvare deres synspunkter i en åben diskussion med Rade og hans mænd. Dr. Hahn var mødt med sin bestilte garde, der fyldte lokalet, så andre ikke kunne komme ind. Men Rade, Tiedje, Schmidt og Vogel var der. Pastor Engel ledede mødet på de trettens vegne, en dr. Rothe indledte, og så fik Rade ordet som hovedtaleren. Han viste sig som en øvet taler, der gjorde stærkt indtryk på forsamlingen og med rappe gen svar bragte afbryderne til tavshed. Han hævdede, at Tiedjes bog om »Tilstandene i Nord-Slesvig« var forblevet uigendrevet, skrevet som den var ud af en glødende fædrelandskærlighed og lidenskabelig hjemstavnskærlighed. Vi skal føre en retfærdigheds politik, så vi kan vinde danskernes tillid. Og han var optimist i det stykke. Dr. Hahn var afgjort i defensiven, Vogel, Schmidt og et par andre fredspolitikere i offensiven. Vor politik skal være klog og retfærdig, sagde Schmidt. Også Tiedje, høj og lys, kom på talerstolen, men blev stærkt afbrudt og formåede ikke at skabe ro. I et slutindlæg gentog han, at han kæmpede med rene våben. En række Hahn-folk, deriblandt rektor Spanuth, Haderslev, og landråd Rogge, Tønder, slog hårdt til. Midt i det hele kom det til slagsmål foran talerstolen. Det blev midnat, inden mødet sluttede²⁵.

Men også de frisindede i Hamburg, som ikke havde kunnet få adgang til det foregående møde, ville nu vise deres ansigt og indbød til den 8. maj, hvor der var mødt 6—700 deltagere. Det blev en lang og bevæget aften. Pastor Groos ledede. Vogel tog afstand fra det »prøjsiske væsen«, som ikke ville bringe »helsen«. Schmidt gik ind for positiv fremme af tyskheden og beroligelse af de nationale modsætninger. Vort mål er det samme som den tyske forenings, blot vejen er en anden. Rade talte imod national

fanatisme. Også nordslesvigeren Schlaikjer havde ordet og to af de »flygtede« lærere fra Nordslesvig, Dircks og Clausen, som nu havde deres gerning i Hamburg. Lærer Lorenzen oplyste, at der fornylig på et møde i Rødekrø var sluttet borgfred mellem den tyske forening og Fredsforeningen, som heller ikke mere ville opstille egne kandidater. Mødet sluttede med vedtagelse af en resolution, fremsat af Rade, om, at det tyske rige skal anerkende sin kompetence til at øve tilsyn med de udvisninger, der finder sted i kongeriget Preussen, fordi disse udvisninger indvirker skadeligt på vor internationale anseelse. Der skal endvidere ydes retsligt værn for de ramte og søges skabt en international ordning for fremmedes retslige stilling i landet. Kun 4 stemte imod²⁶.

*

Den kendte og omstridte Marcus Rubin-artikel »Tyskland, Nordslesvig og Danmark«, offentliggjort i »Preussische Jahrbücher« (maj heftet) under mærket »Von einem Dänen«, vakte ligeså stor opsigt i dette forår, men vel nok mest i Danmark og Nordslesvig. Den var med dens afvisning af »genforeningshåbet« — »Kun dårer og folk uden indflydelse tænker i Danmark på en genopvækkelse af § 5 eller sådan noget« — et diplomatisk skaktræk, som skulle sikre Danmarks neutralitet i det kommende stormagtsopgør, almindelig ventet i disse år. Derfor den tilsyneladende uforståelige imødekommenhed overfor den store tyske nabo, der både ad dynastisk, militær og diplomatisk vej havde ønsket en sådan udtalelse fremsat. Men det kunne de ansvarligt implicerede naturligvis ikke udtale sig offentlig om, så avisdebatten måtte have sit frie løb. Tiedje, som var informeret i forvejen, omtalte artiklen anerkendende i »Grenzmarken Korrespondenz«. »Flensborg Avis« protesterede hårdt mod dens grundsynspunkt og betegnede den som en fornærmelse mod den danske regering. Nu måtte officøse instanser ytre sig til sagen. Man gjorde det — gennem »Berlingske Tidende« — kun nøddigt og i vage vendinger, hævdede, at artiklen helt stod »for forfatterens egen regning«, men at den var »gennemset af flere ministerielle instanser i Danmark«. Bladets egen kommentar lyder på,

»at man i alle besindige og ledende kredse i Danmark må slutte sig til dens grundsynspunkt. Artiklen har intet bortgivet af dansk værdighed, men har i høj grad bidraget til at modarbejde altyske hensigter i Nordslesvig«. Bladet »Politiken« sluttede op: Det var nu engang officiel dansk udenrigspolitik, hvad parti så end regeringen var fremgået af, venstre eller radikal. H. P. Hansen, som i forvejen havde læst og godkendt artiklen, udtalte i et interview til »Politiken«, at han fandt tidspunktet for offentliggørelsen noget uheldig, men gav ellers som helhed sin tilslutning. »Flensborg Avis« og »Nationaltidende« fortsatte deres polemik mod denne nye »tyskvenlige bevægelse i Danmark«. Og i Flensborg er man glad ved at blive betragtet som »modstander af hr. Tiedje« og opfordrer til »front imod ham«²⁷.

Rade nedfælder sit syn i forbindelse med Tiedje-røret i en bog »Mehr Idealismus in der Politik« (1911).

Der faldt nu lidt ro over sindene en tid. Men søndag den 14. december 1913 foranstaltede altyskerne — vel i flugt med den tiltagende internationale spænding omkring Tyskland — et stort massesmøde i Flensborg med 6.000 deltagere. Mødet holdtes i »Kolosseum« og et parallelmøde på »Bellevue«. Dr. Rendtorff ledede og grev Reventlouw-Damp førte forsædet, medens professor dr. Reuter, Lübeck, holdt hovedtalen mod den pågående danske propaganda, hvorefter så andre meningsfæller fra nord og syd sluttede op²⁸. Fredsfolkene måtte den 18. nøjes med en 4—500 deltagere i »Sanssouci«, hvor professor Hansen, Flensborg, ledede, og præsterne Schmidt, Vogel og Th. Tiedje, Ravsted, dr. Krey og lærer Jørgensen, Sønderborg, talte. Magtrusen var ved at forblinde altyskerne. Fornuftens sunde omdømme plejer jo altid at være i mindretal²⁹.

4. Frimenighedspræst i Königsberg.

I 1910 er Tiedje på Rades anbefaling blevet præst for en fri-protestantisk menighed i Königsberg med tilsluttede menigheder i Danzig og Tilsit. Hjemmets daglige brød har vel krævet denne mere faste livsstilling i stedet for den noget usikre skri-

bentgerning. Som nordslesviger var han jo også kendt med en fri præstegernings ydre kår og indre lykke i livets og åndens tjeneste. Han måtte samtidig udtræde af landskirken. — Frimenigheden her var i 1846 stiftet af præsten og forfatteren Julius Rupp (1809—84), som på grund af sine liberalteologiske anskuelser og sin symbolnægtelse var blevet afsat fra sit embede. Men da menigheden sluttede op om sin afholdte og veltalende præst, førte det til en frimenighedsdannelse, hvis trosbekendelse lød: »Jeg tror på Gud og hans evige rige, som det ved Jesus Kristus er bragt ind i verden«. Sådanne frie menigheder, som også fandtes andre steder i riget, særligt i Sachsen og i Berlin, blev hele tiden overvågede af regeringen som formodede arnesteder for politisk revolutionære tendenser. Tiedje, som jo hjemme fra følte sig knyttet til Brødremenigheden, skriver i et brev til Nic. C. Nielsen (1912), at hans frie menighed stod menonitterne nær. Selv former han sin trosbekendelse således: »Gud er kærlighed og Jesus den hjælpende broder, som fører til faderen og skænker os viljen til at følge ham. Det er min hele bekendelse«. Sådan udtrykte Tysklands førende liberale teolog dengang, professor Adolf v. Harnack i Berlin, også sin kristendomsforståelse. Tiedje havde hermed både kirkeligt og politisk lagt sig fast på en frisindet livslinje. Dertil passer det også godt, at han nu som frimurer fra 1907 i den egenskab foretager rejser over hele Tyskland. Også et skrift om frimureriet udkommer fra hans hånd: »Die deutsche Freimaurerei« (1913). Naturligvis var disse oppositionelle bestræbelser ikke velsete i det reaktionære, statskirkelige tyske rige.

Selvom Tiedje havde måttet forlade hjemstavnen og finde en ny virkeplads syd på, tager han dog stadig ivrig del i den standende debat om Nordslesvig. Han skriver i frisindede tidsskrifter og blade om begivenhederne i nord. Således anmelder han i professor Delbrücks »Preussische Jahrbücher« Mackeprangs store dokumentarbog »Nordslesvig 1864—1909« (1910). I »Frankfurter Zeitung« (14. og 16. 8. 1910) skriver han om »Rantzaukursen i Nordmarken« og giver her en skildring af statens jordkamp i grænselandet med oprettelsen af statsdomæner og nybyggerkolonier i et bælte langs grænsen mod Danmark, for ad denne

agrarpolitiske vej at lukke af mod nord og fremme fortysknin-
gen i det stærkt danske grænseområde³⁰. I »Freisinnige Zeitung«
(20. 4. 1911) behandler han landrådsstyret i Nordslesvig, hvor
unge ærgerrige assessorer fra centraladministrationen i Berlin
— bl. disse dr. Dryander, overhofpræstens søn, landråd i Hader-
slev — tjener deres sporer i en kortvarig nationalistisk embeds-
indsats uden forståelse for den nordslesvigske bondebefolknings
fribårne sind. De af dem anlagte urentable amtsbaner har des-
uden fremmet alkoholismen i disse landboegne, idet stations-
forstanderne også har spiritusbevilling for deres ventesale, der
derved er blevet ilde berygtede tyske drikkesteder.

Da H. P. Hanssen i efteråret 1910 på grund af indre stridig-
heder i danskhedens rækker, nægtede at lade sig genopstille som
kandidat til den tyske rigsdag og hans frisindede kulturpolitik
dermed syntes at skulle afløses af en ny stejl protestkurs, blev
Tiedje synligt foruroliget. I et brev til H. P. Hanssen skriver han
ud fra denne mulige nye forudsætning bl. a.: »Vi har den tillid
til Deres politiske klogskab, at De véd, hvad konsekvensen heraf
vil være. Vi kan kun træde i skranken for tysk ære og humanitet,
så længe vi har med anstændige modstandere at gøre. Som så-
dan agter vi Dem, men ikke de kredse, der slutter sig til »Flens-
borg Avis« og »Dybbøl-Posten«. Overfor dem er det preussiske
voldsregimente den eneste mulige politik . . . Undskyld mine åbne
udtalelser, men situationen er meget alvorlig for Rade og mig.
De må vide, at når en mand som P. Grau opstilles som rigsdags-
kandidat, så må jeg erklære offentligt i »Flensburger Norddeu-
sche Zeitung«, at jeg frafalder min hele hidtilværende politik, og
jeg vil selvfølgelig indvirke på Rade i samme retning . . . Når
Deres parti sender den tyske forening, som er stedt i nød, en
reddende engel, er foreløbig, det vil sige i årtier, al gensidig beri-
gelse og fordragelighed mellem os forbi³¹. — H. P. Hanssen gik
dog heldigvis tilsidst på énstemmig opfordring fra Vælgerfor-
eningens styrelse ind på ny kandidatur og kunne da berolige
Tiedje med, at hans forhandlingspolitik ville blive fortsat fra
dansk side. —

★

I sit hjemliv kom Tiedje i disse år ud for nye skuffelser. Hans

ægteskab formede sig ikke lykkeligt. Ægtefællerne var vel for ulige i dannelsesstrin og tillige i deres religiøse indstilling, idet hustruen ivrigt fastholdt sin pietistiske livsopfattelse, der jo ikke harmonerede med ægtefællens frie indstilling. Tiedje skriver i den anledning (15. 1. 1912) et langt brev til sin gamle skriftefader Nielsen, hvori han meddeler det ulykkelige familieforhold og også giver en skildring af dets tilblivelse. De har en lille pige, Stephanie, opkaldt efter faderens døde ungdomselskede. Han ønsker at leve et kristent ægteskab, skriver han, men også hustruen er nervenedbrudt. Dertil kommer, at han har pådraget sig en smertefuld knoglesygdom med åbne vædskende sår på højre ben. Han vil muligvis snart dø, føler, at han er »på vejen hjem«.

Da lægerne derefter tilråder amputation af benet, tilkalder han forinden H. P. Hanssen, som i givet fald skal overtage hans politiske privatarkiv. Han var allerede kommet på operationsbordet, og narkosen var indledt, da lægerne kommer i tvivl om sygdommens art og afbryder operationen. De spurgte nu patienten, om han som yngre måske var gået ad markstier og havde spist af afplukkede kornaks, hvad han bekræftede. Diagnosen kom da til at lyde på strålesvamp, som krævede en speciel behandling. Og han beholdt sit ben, selvom det fortsat var og forblev angrebet og voldte ham stort og smerteligt besvær resten af livet.

★

H. P. Hanssen har nu stadig kontakt med Tiedje og besøger ham adskillige gange både i Königsberg og i Marburg. Da et landdagsvalg stod for døren i efteråret 1913, skrev Tiedje, vel efter opfordring, et indlæg i »Hejmdal« med angreb på dr. Hahns kandidatur og anbefaling til hjemmetyskere i visse tilfælde at stemme på danske valgmænd. Han slutter således: »Vi bør ikke alle vegne stemme med danskerne. Men overalt, hvor dr. Hahns valgmænd vil blive valgt, hvis vi ikke stemmer på danske valgmænd, bør vi stemme på dem, ikke *fordi*, men *uagtet* de er danske, og udelukkende, fordi de vil stemme på en landdagsmand, som er en ærlig og fuldt overbevist tilhænger af en frisindet valgreform«³². - Det nationale synspunkt måtte efter

Tiedjes mening her underordnes det liberale. Til landdagen stemtes jo stadig efter hartkorn og ved mundtlig stemmeafgivning.

- Fredsforeningens formand pastor Schmidt derimod opfordrede denne gang tyskerne til at stemme på dr. Hahns valgmænd og førte dermed efter Tiedjes formening en både-og-politik, og viste altså allerede dengang sit sidenhen ikke ukendte Janushoved.

Vi stunder mod skæbneåret 1914, som samtidig var 50-året efter 1864. Tyskerne forbereder store festligheder i Nordslesvig, lokale den 18. april og en stor veteranfest på Dybbøl den 28. juni, dagen for overgangen til Als. Tyskland står på sin magts tinde, og tyskheden i grænselandet soler sig i den. Tiedje er mere ædruelig. Den 17. april, dagen før Dybbøl-dagen, skriver han i det allerede citerede brev til sin fader, den gamle Dybbøl-forsvarer, om sit syn på dagens forhold i Nordslesvig følgende: »I disse dage vil den umoralske tyske hurrapatriotisme med dens fakkeldanse, dens drikkegilder og sjælelige og kropslige udskejelser berede Dig megen nød og modvilje. Hvor meget sårende og plumpt af den slags vil i dag omgive Jer. Men efter rusen vil tømmermanden følge, medens det for dansken efter den triste eller dog vemodige erindring vil lysne, når det viser sig, at dette lille folk gennem troen har forvandlet sit nederlag til sejr. Medens de tyske nu ved al deres uværdige og frivole hurra har nedværdiget deres oprindeligt alvorlige, for tyske som danske ærefulde sejr, har Gud — i dag åbenbar — vendt historiens blad i de to folks kamp til troens sejr — trods nederlaget i krigen. Det kan jo i dag slet ikke være noget spørgsmål mere, hvorhen den indre ret og den virkelige åndelige besiddelse af Nordslesvig har vendt sig. Tyskland har allerede for længst ved sin tros svigten tabt det, som det vandt ved våbnenes overmagt. Og for en gammel Dybbøl-forsvarer må det være en tilfredsstillelse gennem 50 ofte bitre år, fulde af krænkelser, at se stadfæstet, at ikke bajonetterne og diplomaterne, men ret og retfærdighed dog endelig sejrer, og at Gud tydeligt viser, hvilken part der med rette sagde 'Gud med os', selvom han også en liden stund ventede med sin trøst etc.« — Et i sandhed afslørende tysk brevdokument om den nationale situation i Nordslesvig i 50-året efter

*Pastor Th. Tiedje og hans fire sønner, ca. 1912.
fr. v.: Johannes - Harald - Friedrich - Theodor.*

1864. »Verdenshistorien er verdensdommen«, sagde den tyske digter Schiller.

5. Den første verdenskrig.

Årene i Königsberg gik slidsomt, indtil krigens udbrud i aug. 1914 skabte helt nye perspektiver. Også Tiedje gripes af den nationale rus over de første tyske militære sejre. Den tidligere »pacifist« bliver »militarist«, hvis man må bruge lidt vel stærke ord i dette personlige tilfælde. Som gammel grænsebo stabler han en privat »Ostpreussenhilfe« på benene for de skadelidte ved russernes indfald i provinsen. Og han får store bidrag fra kirkerne, frimurerne og især fra industriherrerne i Ruhr.

Kr. Refslund Thomsen, den senere amtmand, kendte Tiedje fra skoletiden i Haderslev og kom som rekrut i Königsberg i

marts—august 1915 i hans hjem. Han blev naturligvis venligt modtaget som landsmand, men var ubehageligt berørt af ufreden i hjemmet og skolekammeratens krigsbegejstring og fortørnelse over den passive holdning, hans hustrus familie i Nordslesvig viste. I maj måned meldte Tiedje sig frivilligt til krigstjeneste — trods sin legemlige skrøbelighed. I juni kom han til fronten ved sine hessiske prinsers ulanregiment nr. 6, hvor de nu var officerer og blev hans velyndere. Danmarks konge Christian IX. havde været dette regiments æresoberst og man bar på uniformen hans navnetræk, det samme, som Tiedjes fader havde haft på sin uniform i 1864.

Tiedje — fra unge dage en habil rytter — forfremmes 1916 til officer, er mest i Rumænien ved Dobrudscha-fronten, men også et stykke tid i Frankrig, gør samtidig militær præstetjeneste. Han kommer på et patruljeridt ud for et uheld, så han ikke mere er frontduelig, vel nok i forbindelse med benskaden. Han bliver da forsorgsofficer i Bukarest. I foråret 1918 ligger han nogle måneder på lazaret, sendes derefter til Tyskland og afkommanderes til Reserve-general-kommandoen i Frankfurt a/M, hvor han som forsyningsofficer oplever det militære og økonomiske sammenbrud.

Under en orlov i 1916 opsøgte han i Berlin H. P. Hanssen, traf ham ikke på hotellet, men fik dagen derpå en kort samtale med ham på banegården, hvor Tiedje ikke just gjorde noget væsen af sin nye stilling. Han så vel allerede, hvordan det ville ende.

I Bukarest traf Tiedje en tysk kvinde fra den tyske koloni på stedet, Eugenie Stephanie Bargiel, som frivilligt havde påtaget sig ledelsen af et flygtningehjem. Hun var fraskilt. Tiedje selv var blevet separeret i 1915, blev lovformeligt skilt i oktober 1918. Moderen fik overladt barnet og tilkendt reglementeret underholdsbidrag. Han giftede sig da påny den 1. 8. 1919. —

*6. »Sachverständiger für Schleswig«.
Afstemmingskampen — Tiedje-linjen.*

Som gammel frisindet politiker bliver der i den nye politiske situation hurtigt brug for Tiedje under fredsforhandlingerne om Tysklands nye statsgrænser. Han kaldes nov. 18 til udenrigs-

ministeriet som sagkyndig for Slesvig-området i nord. Først gør han dog indvendinger, da, som han siger, »alle afgørelser var faldne forud til gunst for Hanssens planer gennem dr. Solfs brev« med tilbudet om folkeafstemning i Nordslesvig. I stedet foreslår han pastor Schmidt som emne. Han skal heller ikke have ønsket at knyttes til en socialdemokratisk regering. Under samtalen skal Erzberger — vel spøgende — have ytret: »Ligger sagerne sådan, tager vi vel bedst hr. Hanssen til sagkyndig«. Da Tiedje siden fortalte dette ordskifte til H. P. Hanssen, føjede han til: »Men det var dog at sætte ræven til at vogte gæs«. Efter ny opfordring indvilliger han så og kaster sig med vanlig ildhu ind i arbejdet. Han affatter hele tre betænkninger om spørgsmålet til brug for udenrigsministeriet, som dette derefter lader offentliggøre³³. — Man kunne i øvrigt vel næppe heller have fået nogen mere egnet sagkyndig til dette arbejde end nordslesvigeren Tiedje, som allerede for ti år siden havde været så stærkt engageret i nordmarkpolitikken og kæmpet for Tysklands ære og grænselandets forbliven ved det tyske rige. Dr. Adolf Köster, siden tysk statskommisær for provinsen Slesvig-Holsten, kalder valget af Tiedje »et sagligt godt greb« på grund af Tiedjes »meget grundige viden og uhildede politiske syn«. — Han ledsager den tyske delegation til fredskonferencen i Paris og har sikkert ydet den værdifulde tjenester. Det tyske udvalg for Slesvig, som fortrinsvis bestod af gamle altskere, så derimod ikke blidt til Tiedje, deres gamle grænsepolitiske modstander, og ønskede ham erstattet med landråd Boehme fra Tønder.

Sideløbende deltager Tiedje personligt i afstemningskampen i Slesvig og fremkommer her i tysk patriotisk harme med ret voldsomme udfald mod danskerne, deres rovlyst og løgn og uretfærdighed, især med henblik på den af H. P. Hanssen foreslåede, af Vælgerforeningen vedtagne og af fredspræliminarierne godtagne en-bloc-afstemning i Nordslesvig indtil Clausen-linjen (1. zone), hvorved hele områdets skæbne jo var afgjort på forhånd til gunst for Danmark.

I en afhandling »Die Imponderabilien der Schleswigschen Frage«³⁴ opridser han sit gamle syn på kulturkampen i den tyske Nordmark. Men tyskerne havde desværre ved deres for-

fejlede magtpolitik efter den militære erobring forskertset deres gode muligheder for at vinde slesvigerne helt, dvs. også kulturelt for Tyskland. I »Kieler Zeitung« skriver han — vel efter opfordring — en række oplysende artikler om Slesvig-spørgsmålet. Betegnende er det her, at han ud fra sit slesvig-holstenske helhedssyn nu lægger hovedvægten på de økonomiske argumenter, medens han jo tidligere mere førte kampen på den kulturelle front. Men den forandrede politiske situation forlangte nok denne taktiske forskydning³⁵.

Tiedje var i denne pågående kamp for at redde for Tyskland, hvad reddes kunne, den højre hånd for den tyske statskommisær dr. Köster, som også af den tyske regjering blev tilførdnet den internationale afstemningskommission med sæde i Flensborg og siden en overgang var tysk udenrigsminister. Under krigen var han socialdemokratisk frontkorrespondent. Efter afstemningen udgav han en dokumentarboek »Der Kampf um Schleswig« (1921), som han tilegner tyskerne i det afståede område. Han døde tidligt som tysk gesandt i Beograd.

Om afstemningsresultaterne udtaler Tiedje, at 1. zones tyskere var lammede og splittede efter det tyske sammenbrud og under indtrykket af under en-bloc-afstemningen at være prisgivne på forhånd, hvorfor de heller ikke fik fornøden rigstysk rygstød og hjælp. De fik derfor heller ikke så mange tyske stemmer frem, som der fandtes, men alligevel respektable stemmetal i købstæderne og i grænseområdet. Tyskerne i 2. zone derimod klarede sig ved den patriotiske omfavnelser syd fra strålende. — Tiedje selv har formodentlig stemt tysk i Skrydstrup.

Også efter afstemningerne fortsætter Tiedje kampen. Han underkender en-bloc-afstemningen i 1. zone og opfordrer i en artikel den 4. 6. 1920 »Die Pariser Entscheidung über Nordschleswig« til at nægte tysk underskrift i Versailles, da trakatten som helhed er et brutalt magtdiktat. Han taler om »løgnens ånd i Danmark«. I en betænkning³⁶ går han ind for en nordligere statsgrænse, den såkaldte Tiedje-linje, som lader nordsiden af Flensborg fjord forblive ved Tyskland og drager en bugtet linje fra Gråsten over Ravsted til syd for Løgumkloster, lader Tønder og Højer forblive tysk område, medens Møgeltønder overlades

til Danmark. Det skal i store træk være den linje, som der forhandlede om i London i 1864 og som i 1887 var en slags skolesprogslinje. Men geografisk-økonomisk – hvad der efter fredsforslagene skulle tages et vist hensyn til – er det en helt umulig statsgrænse, selvom man fra tysk side påstod det modsatte. Den var, tør man vist godt hævde, også fra tysk side kun tænkt som en infiltrationsgrænse, idet man bestemt regnede med atter at vinde Nordslesvig tilbage om føje år.

Redaktør A. Svensson giver i en nekrolog over Tiedje i 1946 følgende oplysninger om dens betydning for afstemningen i 2. zone³⁷: »Tiedje indtager i afstemningstiden en lignende stilling som den, magister H. V. Clausen indtog herhjemme. Og som modvægt mod Clausen-linjen opstår den mere nordligt beliggende Tiedje-linje. Tyske forfattere har åbent indrømmet, at agitationen for Tiedje-linjen i sig selv på forhånd erkendtes for håbløs. Men den var af stor taktisk værdi i kampen om 2. zone. Den 11. februar 1920, dagen efter afstemningen i 1. zone, blev alle tyske presse-mænd i Flensborg kaldt sammen til en konference i det tyske hovedkvarter i »Alt Flensburger Haus«. Her ville Johs. Tiedje holde foredrag om en ny nordgrænse, og det gjaldt om hurtigt og energisk at udnytte hans tankes hvervende kraft. Der blev da heller ikke forsømt noget i så henseende. Agitationen for Tiedje-linjen, skriver Ed. Thorn i sin bog 'Die erste Teilung Schleswigs', bragte for første gang den tyske lejr over i offensiven. Den førte kampen fra 2. zone over i 1. zone. Den kom på det afgørende tidspunkt som en livgivende tanke, der synligt opfriskede befolkningens mod. Man så pludseligt en ny vej for sig til at slippe ud af Clausen-linjens omklamring. Og der blev ikke tænkt meget over, om Tiedje-linjen kun var en fiktion eller allerede en kendsgerning. Det virkede stærkt suggererende stadig at se den på kort-plakaterne.

»At forslaget om Tiedje-linjen som den nye grænse mellem Danmark og Tyskland i virkeligheden kun var tysk taktik i grænsekampen, bekræftes også af Tiedje selv. Han var, skriver han i en afhandling i tidsskriftet 'Volk und Reich, Politische Monatshefte' fra 1930, i det hele taget modstander af en grænseflytning. Den løsning af det sønderjyske spørgsmål, han havde

håbet på, var gennemførelsen af en frisindet og kulturelt forstående administration over for den danske befolkning. Han følte sig nu mere end nogensinde som slesviger, og en statslig deling var ufattelig for ham.

»Forslaget blev til trods for, at det på forhånd var erkendt som udsigtsløs — i form af en note, dateret den 17. marts 1920, altså tredjedagen efter afstemningen i 2 zone, af den tyske afstemnings-kommissær dr. Köster på den tyske rigsregerings vegne overrakt præsidenten for den internationale kommission sir Charles Marling med anmodning om, at der måtte blive taget hensyn til de betragtninger, der var nedlagt i det. Det blev også kort efter udsendt som pièce, oversat i forskellige sprog, blandt andet på dansk. Den internationale kommission og senere fredskonferencen lod sig ikke påvirke af det af Tiedje affattede dokument, og året efter tog han selv livet af det. I »Schleswig-Holsteinerischer Kunstkalender« fra 1921 forkynder han noget overraskende, at Tiedje-linjen kunne ikke være bindende fremefter. 'Og det vil', understregede han, 'det håber vi bestemt, fremtidig vise sig at være for beskeden. Den tyske nationalitet vil i fremtiden aldrig mere nøjes med at kræve så lidt tilbage af den voldførte folkedel, som den udstrakte hånd af 17. marts 1920 gav danskerne tilbud om«. — Så vidt A. Svensson.

Det samme synspunkt gør dr. Köster gældende i sin nævnte bog: Tiedje-linjen var af stor taktisk propagandaværdi i kampen om 2. zone. I virkeligheden var den »det tyske revisionsprogram«³⁸.

Mod stortyskere som rektor Hoff i Kiel, der heller ikke ville godtage Tiedje-linjen som ny statsgrænse, forsvarede Tiedje sig med, at den var »et diplomatisk kompromis«. Tyskerne bør nu ikke strides, men stå enige. Vi kan vinde hele Nordslesvig tilbage igen ad kulturel vej, hvoraf politikerne så ved næste lejlighed må drage konsekvenserne.

Der blev altså af Tiedje anmeldt revision af afstemningsresultatet for Nordslesvigs vedkommende, hvad jo også pastor Schmidt sagde til Danmarks daværende konge ved modtagelsen på torvet i Tønder den 12. 7. 1920: »Vi håber på den dag, hvor vi vil træffe ny afgørelse over vort statslige tilhørsforhold, fri for

en-bloc-afstemningens tvang, fri for fredstraktatens tvang«. Og i den den 21. 8. 1920 stiftede »Schleswiger Wählerverein« lød de tre første programpunkter: Selvbestemmelsesret — Revision af grænsen — Selvforvaltning. — På »Die christliche Welt«'s forlag kom et lille skrift af Tiedje, dateret Flensborg, 21. 3. 1920: »Wo ist nun eure Gerechtigkeit? Zwei Offene Briefe an Herrn Professor Ammundsen in Kopenhagen«, hvori han også kræver revision.

Dette standpunkt fastholdt Tiedje i den følgende tid, bl. a. ved tyske sammenkomster syd for grænsen, indtil nationalsocialismens nye, langt videregående udenrigspolitiske synspunkter synes at have fået ham til at opgive revisionskravet. Nu gjaldt det ikke blot Nordslesvig, men hele Danmark.

Sådan møder vi altså Tiedje i afstemningstiden: en ivrig, veltalende forkæmper for tyskheden i Slesvig, der sørgede over Nordslesvigs tab på grund af den forfejlede »Geheimräte-Politik« fra Berlin, men afgjort regnede med, at tyskernes tid givetvis kom igen, også i Nordslesvig. Det samme siger dr. Köster i forordet til sin nævnte bog til de fraskilte tyske nordslesvigere:

»Vi venter på den dag, som lader retten triumfere i stedet for magten og troskab i stedet for brudte løfter. Thi ikke retten har skilt Jer fra os — ingen naturlig, ingen skreven ret. Men I er under smerter revet fra os, idet det ord, i henhold til hvilket Tyskland har nedlagt våbnene, blev trådt under fod. Vi venter på denne dag. Alle tyskere forbereder sig til den. Alle gode nordslesvigere skal arbejde for denne dag. I dog allermest. Thi i Jeres egen hånd ligger Jeres fremtids skæbne — i Jeres vilje og i Jeres troskab. I har tabt en proces. Men kun i første instans. Der er nedlagt indsigelse. Af Jeres levende vidnesbyrd vil det afhænge på hin dag, da dommen bliver revideret, da Nordslesvigs sande plebiscit bliver talt — på hin dag — o kom den dog snart«. — Det var tysk indstilling dengang efter genforeningen og for så vidt helt indtil det nye sammenbrud i 1945.

7. Ministerialråd i indenrigsministeriet.

På Martin Niemöllers linje.

Tiedje havde nu gjort sin tyske pligt i forbindelse med grænse-

reguleringen mod nord, hvad han både havde følt sig kaldet og kvalificeret til. I praksis havde han også udvidet sine kundskaber i nationaløkonomiske og grænsepolitiske spørgsmål og dertil fået et ret omfattende kendskab til de for tiden ledende politikere i ind- og udland. Dr. Köster fik ham da fra 1. 1. 1922 ansat i indenrigsministeriet som ministerialråd og referent for mindretals- og folkeretsspørgsmål, som Tyskland jo fik rigeligt af med de nye Versailles-grænser. Der foreligger et oplysende vita fra hans hånd i den anledning, hvori han kort opsummerer sit hidtidige levnedsløb. Det gengives som bilag I.

Han udfoldede i disse første efterkrigsår en livlig og påskønnet virksomhed som leder af »Deutsche Liga für Völkerbund«, af »Bund der Auslandsdeutschen« og af »Ausschuss für Minderheitenrecht« og deltog som sådan i en række internationale kongresser i Stockholm, København, Paris, Turino og Milano. Alle rede den 6. 12. 18 var han — ligesom H. P. Hanssen — til forhandling i København.

I grænseområdet Slesvig forblev han uofficiel rådgiver og medlemmand for tyskerne både nord og syd for den nye statsgrænse. Det er ham, der — efter dansk mønster — har sørget for bygning af tyske forsamlingshuse langs grænsen, indretning af biblioteker, børnehaver, ungdomsherberger, afholdelse af grænsestævner og udgivelse af publikationer. Også det pompøse tyske hus i Flensborg er bygget på hans initiativ. De danske sydslesvigere fik også en forstående håndsrækning. Han var ubestrideligt en anerkendt politisk personlighed i Weimar-republikken.

I 1930 talte Tiedje i Flensborgs tyske hus ved ti-års-festen for afstemningen den 14. marts. Denne festtale kan vist siges at danne højdepunktet i hans frisindede grænsepolitiske indsats. A. Svensson beretter herom i den nævnte kronik:

»I tiåret for de to slesvigske afstemninger syntes Tiedje om sider at være nået frem til en roligere bedømmelse af den skete grænsedragning, hvilket gav sig udtryk i en tale, han holdt ved en tysk afstemningsfest i Flensborg, men især i et længere interview, som Venstres pressebureau havde opnået med ham. Hans tankegang var nu den, at vel måtte Tyskland beklage de ukorrekte afstemninger i 1920 samt hvad der fulgte efter. Men han

var samtidig overbevist om, at 'enhver ansvarsbevidst rigsregering vil udsætte anmeldelsen af de revisionskrav, der tilkommer den, til et belejliger tidspunkt'. Når det lille Danmark havde kunnet tie og vente i 50 år i tillid til Pragfredens paragraf 5, så ville Tyskland også kunne vente i tre generationer. Dette stridspunkt ville de nulevende ikke kunne skaffe ud af verden, og man burde derfor lægge vægt på i mellemtiden at tilvejebringe så gode muligheder for mindretallene på begge sider grænsen som gørligt. Ved selve afstemningsfesten uddybede han de i interviewet fremsatte bemærkninger derhen, at måske ville kommende slægtled se helt anderledes på de nationale grænser, end man nu gjorde, så meningsforskellighederne angående den dansk-tyske grænse derved blev overflødige«.

*

Efter Svenssons meddelelse skal Tiedje til at begynde med til en vis grad have hilst nationalsocialismen velkommen — som så mange andre borgerlige tyske patrioter. Da forbundet af hjemstavnstro nordslesvigere i 1932 fejrede sit 10-års-jubilæum, fastholdt han i en udtalelse overfor formanden bankdirektør Erichsen, Kiel, stadig grænserevisionskravet, men med den tilføjelse — helt i Hitlers ånd —, at først skulle Tysklands magtposition genoprettes og derefter ville bortrevet land af sig selv vende tilbage til riget. — Hvad Hitler jo også siden gennemførte med våbenmagt overalt ved Tysklands grænser — med Nordslesvig som eneste undtagelse.

Men demokratiet og dermed også Tiedje fik som bekendt ret snart onde kår i Weimar-Tyskland. Da Hitler i januar 1933 ved storkapitalens og den katolske kirkes hjælp havde tilranet sig enemagten i den tyske stat, var det også forbi for Tiedjes vedkommende. De nye magthavere måtte naturligvis se at få ham fjernet fra hans indflydelsesrige poster. Bl. a. forvaltede han 84 millioner fonds. — Han har i 1945 selv givet en udførlig redogørelse for sine mange personlige sammenstød med de nye herrer, hvor han efterhånden blev sat helt ud af spillet. Straks i 1933 blev han — sammen med en række andre demokratisk indstillede embedsmænd, deriblandt også jødiske venner —

degraderet til arkivråd og dermed skubbet ud af sit kontor i indenrigsministeriet. Da den nye indenrigsminister Frick forlangte en personlig loyalitetserklæring af ham overfor den totalitære fører, svarede han frimodigt, at »det totalitære for ham havde sin grænse hos Gud og æren«. Det kunne givetvis ikke tåles. Han blev da i 1936 tvangspensioneret med nedsat pensionsydelse og holdtes fra nu af under stadigt politiopsyn med gentagne Gestapo-forhør. Tiedjes søstersøn, pastor Theodor Behrendt, København, skildrer sin morbroders sindstilstand i disse nazi-år efter et besøg hos ham i Berlin:

»Mit første besøg (april 1935) var foranlediget af en henvendelse til mig fra H. P. Hanssen, som skriftligt bad mig opsøge ham i sit hjem i Åbenrå, hvor han forklarede mig, at han havde fået et foruroligende brev fra Johs. T., der anmodede om hjælp i en vanskelig situation. H. P. H. ville helst selv tage til Berlin, men mente, det ville være risikabelt både for ham selv på grund af alt, hvad han havde talt og skrevet mod nazismen, og for J. T., hvorfor han bad mig som J. T.'s søstersøn at rejse derned og få oplyst, hvad det drejede sig om.

For mig var det en stor oplevelse at lære min onkel og hans familie at kende... J. T. var dengang 55 år. Efter nazisternes magtovertagelse havde han mistet sin stilling som ministerialråd i indenrigsministeriet og beklædte nu en ubetydelig stilling som arkivråd ved militærakademiet i Potsdam. Han var mærket af sygdom og hans nerver var heller ikke i den bedste forfatning. Han følte sig truet, og næppe uden grund. H. P. H. sagde det således, 'at han vidste for meget om de nye magthavere', og det var rystende at høre ham skildre naziledernes forbrydelser. Selv havde J. T. pådraget sig deres vrede, fordi han søgte at rejse anklage mod en nazi-professor³⁹, som havde svindlet med nogle legatmidler. En dag fik han besøg af nogle repræsentanter fra partiet, som henstillede til ham at lade sagen falde, og gjorde han det ikke, ville man kun minde ham om d. 30. juni (34), d. v. s. også han kunne blive likvideret. Onkel sagde til mig, at han havde svaret dem omtrent således: 'Kom kun, mine herrer, jeg har stadig min tjenesterevolver liggende, og jeg bliver ikke den eneste, der ved den lejlighed bider i græsset'«.

»Onkel var meget uligevægtig, når han talte om nazisternes forbrydelser, men af sociale grunde søgte han dog samtidig at blive medlem af partiet, hvilket omsider afsloges med en henvisning til, at han var frimurer.

Jeg husker endnu den utryghedsfølelse, som beherskede mange i Tyskland dengang. Når min onkel og jeg talte sammen, var det altid på dansk, men for en sikkerheds skyld blev telefonen altid afbrudt, og på gaden, i tog eller sporvogn talte vi altid kun om ligegyldige ting. Kun ét sted hørte jeg fri og åben tale, det var ved pastor Niemöllers gudstjenester, som min onkel og hans familie næsten hver søndag deltog i. Onkel forklarede mig, at han som frimenighedspræst i sin ungdom (i Königsberg) havde tilsluttet sig en dogmefri evangelieforståelse, men at han nu helt og fuldt stod på bekendelseskirkens grund. Dog havde han som sin fader også tilknytning til Brødremenigheden, og en langfredag var jeg med ham til en gudstjeneste i denne menighed. — Han forekom mig i øjeblikket at være stærkere i følelserne end i tankerne, i al fald rummede han mange modsætninger i sit sind og følte sig knyttet både til dansk og tysk åndsliv. Hans barndomshjem og hans barneår i Nordslesvig havde betydet meget for ham, og vi talte ofte om hans fader, pastor Theodor Tiedje . . .

I den nationale kamp i Nordslesvig stod min morbroder absolut på tysk side, men nazismen var ham en bitter skuffelse, og han sagde til mig, at han måtte føle sit livs kamp som spildt: 'Er dette tysk ånd (nazismen), da fornægter jeg den', og han sagde også, at nazismen i løbet af få år havde ødelagt det nationale kulturarbejde, som var gjort i Nordslesvig og Polen f. eks. Da jeg en dag hentede ham i Potsdam, talte han om Frederik den Store og sagde: 'Nu dyrkes han som ingensinde, men i virkeligheden skadede han Tyskland meget, og du vil få at se, at nazisterne, som går i hans fodspor, vil ødelægge Tyskland fuldstændigt'.

Han følte, at hans grænsepolitiske arbejde i Nordslesvig hverken var blevet forstået eller værdsat af hans egne, og jeg véd, at hans hustru og datter er skuffede over den skæbne, hans minde har fået. Måske havde han trods alt sine egentlige venner

nord for grænsen, H. P. H., professor Friis m. fl. 'Hvor kan vi skændes', sagde han og lo, 'og hvor jeg holder meget af dem'.« — Han var selv nordisk af sind og væsen. —

Amtmand Refslund Thomsen har fortalt, at Tiedje i maj 1935 tilfældigt kom til at høre den danske radio i anledning af Lillebælts-broens indvielse. Og da så den danske nationalsang »Der er et yndigt land« brusede ud til lytterne i stuen, brast han i gråd og ytrede: »Jeg har opteret forkert«. —

Tiedje vedligeholdte i disse bevægede år en stærk forbindelse med sine danske venner, hvad han forståeligt nok havde et levende behov for. Nævnes kan amtmand Refslund Thomsens, provst Beyers, biskop Ammundsens, proprietær Nislev (Silkeborg), kendt under mærket »Jægermester Plov«. I oktober 1936 var familien på besøg i Nordslesvig, opsøgte barneårenes minderige steder i Øsby sogn: præstegården, kirkegården med gravene, Sverdrup strand, og gæstede også Haderslev bispegård. Det sidste sted blev for Tiedje et berigende møde med hans ungdoms danske modpart i Nordslesvig-spørgsmålet.

Da Ammundsen kort efter brat døde (1. 12.), sendte Tiedje et langt brev til pastor Smith i Øsby, som Svensson citerer:

»Vi er dybt nedbøjet over biskop Ammundsens død. Han var os en usigelig god ven. At Guds nåde tillod os at være hans gæster i oktober, fylder os med vemod. Biskop Ammundsen var ikke alene ven, men også »Seelsorger« for mig. Han har taget et stykke af min egen Slesvig-historie fra mig med i graven. Men hvor meget mere var han for sit land. Hvilken støtte for troen og hvilken fredens magt betød han ikke for den danske kirke i Nordslesvig. Alle vil komme til at savne ham, tyske og danske . . .

Vi var så lykkelige for hele rejsen. Sådan at skyde fra sig, hvad der her tynger daglig på en. Sådan at rejse i det yndige land, og først og sidst den hjertelige modtagelse hos biskop Ammundsen og Dem. Min kone, som jo allerede i 1919 var gæst hos Ammundsen i København, var så grebet af biskoppen selv, hans hustru, hjemmet, børnene, de uforglemmelige andagter, han

holdt med os, de samtaler. Hvilken personlighed var dog Amundsen.

Og Dem selv har vi ikke kunnet takke rigtigt. Jeg véd ikke, om De læser i 'Berlingske Tidende' jægermester Plovs breve fra landet. Jeg læser næsten hver aften på tysk for familien af disse danske bøger og agter at udgive dem på tysk, når jeg kan finde en forlægger. Jeg står i stadig korrespondance med jægermesteren, det vil sige proprietær Nislev, Gl. Kjærsgård. I et stykke skriver han om, hvorledes en gammel mand står på gården, hans fødested, og er rent betaget af erindringer, så han ikke kan klare for sig. Således gik det mig hos Dem. I huset, i haven, på kirkegården. Og især takker min kone og jeg Dem for den stille bedetime, vi måtte have foran alteret, hvor min fader i et langt virksomt præsteliv hver søndag sendte sine bønner for menigheden, landet og familien op til vor Herre Jesus Kristus. Denne time har været til stor velsignelse for min kone og mig, og vi beder Dem derfor ikke være ked af, at vi var så lidet meddelssomme overfor Dem, hvad vi senere bebrejdede os selv. Jeg håber, at De vil forstå overbærende, at vi var alt for betaget og optaget af timen selv. Og vi ville så gerne have lov til ved given lejlighed at komme igen«.

Til sidst nævner Tiedje, at han også var i København, og der havde et gribende samvær med sin gamle »ven og modstander« H. V. Clausen, der lå syg på Rigshospitalet, ligesom han besøgte direktør Mackeprang og sin gamle ven fra 1911, »den altid spændstige« overborgmester Kaper.

»Herfra er der ikke noget godt at meddele. 'Her skal ties, her skal bies', er jo en gammel dansk åndelig sang«. —

*

Hjemmet hørte i disse oprivende år til Martin Niemöllers bekendelsesmenighed i Berlin-Dahlem, hvor deres to børn Detlev og Renate også blev konfirmerede. Da Niemöller i 1937 (1. 7.) blev arresteret og siden sat i koncentrationslejr, underskrev Tiedje ud fra »personligt venskab og trosfællesskab« en adresse til fordel for sin »sjælesørger« og sine børns konfirmandpræst, hvilket indbragte ham en »advarsel«. Søndag den 8. 8. 37 var

familien på vej til gudstjeneste hos Niemöllers stedfortræder biskop Dibelius og blev da sammen med alle de øvrige kirkegængere arresteret foran kirkedøren og ført til forhør i det berygtede Alexanderplatz-fængsel. Hustru og børn slap først fri, han selv først sent på natten. En medarrestant, general Tetzner, blev mishandlet. Han brændte nu »farlige« ting blandt sine papirer.

I 1938 flyttede familien fra hovedstadens politisk ublide klima til det landlige Eutin ved Kiel, hvor man byggede hus og derved kom nærmere til hjemstavn, som besøgte de to følgende år. I nov. 38 var de gæster hos Refslund Thomsens og Nislev. Fra et genbesøg i Eutin fortæller fru Thomsen, at man hver dag hørte morgenandagten i den danske radio. I den fælles aftenandagt endte Tiedje regelmæssigt med at bede for Niemöller med de ord: »Herr, befreie ihn aus Satans Gewalt«. — Om synagoge-afbrændingerne ytrer han i Åbenrå: »Vi må som tyskere skamme os over denne ugerning«.

Efter besøget i 39 sender Tiedje nogle takkebreve (på dansk) til provst Beyer, hvoraf nogle udpluk skal gengives: De er overvældede over den modtagne gæstfrihed hos Thomsens og Beyers og lejligheden til at ånde frit i et frit land. »Wir sind wie die Träumenden im Lande der Freiheit und Güte« . . . ak i dette yndige land, jeg af og til søger igen som »der verlorene Sohn«. — I Rinkeby var de med til gudstjeneste og altergang, som har styrket dem til at bære »det trange åg«, der venter dem. Han er dog optimist med hensyn til verdensfredens bevarelse (hvad jo alle tyskere var længst muligt) »efter Englands pagt med Tyrkiet, men des mere vil den åndelige ophidselse og forfølgelse tage til i vort land, fordi Satans galskab må have et ventil at hyle ud af«. Danmark har jo ikke-angrebspagten at trøste sig ved.

Han skriver på sine »erindringer« og er iøvrigt »optaget og helt betaget ved læsningen af A. D. Jørgensens breve« og siden ved den gentagne læsning af H. P. Hanssens tre bind »Tilbageblik«. Hustruen benytter den medgivne koralbog flittigt til at spille danske salmemelodier, især til Grundtvigs pinsesalmer. »Ja, Grundtvigs lov- og højtidsalmer har bygget den danske menighed på Åndens grundvold«. Datteren Renate er i arbejds-

lejr, sønnen Detlev på gymnasiet i Niesky⁴⁰. I sommerferien kommer han til Nordslesvig for at lære sin faders hjemstavn at kende. —

Brevene sluttet med personlige bekendelser, således ét med disse ord: »Det er dog ubegribeligt, at det store, at vi skal være Guds børn, kan blegne i os overfor dagens bekymringer, så de sande realiteter bliver for os til skyggernes rige, og denne sanselige verden påtrænger sig, som om den var hovedsagen. Jeg havde som den Kant'ske filosof, jeg engang har været, mere kunnet magte synet på 'Das Ding an sich' og denne verden som 'Erscheinungen'. Ja, Gud styrke vor kraft, fordi det er fælt, når vi ikke vil glæde os mere over Guds rige«. — Og et andet: »Vi beder Herren, at han vil skænke os fred og det fornødne til en fredelig alderdom, vi er træt begge to . . .«

Tiedjes tiltagende legemlige svaghed foranledigede dem til i 1940 at flytte til Frankfurt a. M. til et mildere klima. I et brev til provst Beyer skriver han, at det for hans vedkommende skete med nogen vemod. »Tungt var det for mig at forlade Norden, mine venner dør, mit barndomshjem og gravene nu så fjerne. Det var nødvendigt, og den ringe bedring i min tilstand viser, at det vist var det rigtigste«. Datteren har ved universitetet i Heidelberg i 42 taget eksamen som tolk i spansk og engelsk⁴¹, sønnen er indkaldt til militærtjeneste. — Trods Gestapo's mistænksomme øjne plejede de her omgang med frisindede mænd som prof. dr. Foerster, kons.-råd Schwarzhaupt, advokat Landgrebe og købmand E. Wilcke.

Sidst i august 43 skriver Tiedje igen til provst Beyer (nu på tysk), for at bede ham og andre danske venner om at åbne deres hjem for datteren Renate, som skal til København i efterårssemestret som stipendiat ved universitetet. Hun ville studere dansk sprog og kultur. — Erfaringerne fra den 29. august tvang dog hans danske forbindelser, deriblandt professor Friis og provst Beyer, til stærkt at fraråde ham at benytte sig af besættelsesvilkårene i Danmark. Man kunne heller ikke love at modtage datteren i danske hjem, idet samkvem med tyskere jo i høj grad var nationalt kompromitterende. Tiedje selv har vel næppe vidst, hvor tilspidset forholdene efterhånden var blevet under

besættelsen. Men datteren kom alligevel til København, hvad vel også i forvejen var en afgjort sag.

Sønnen mistede i krigen sin højre arm, men oplevede under lazaretopholdet i Prag et musikalsk gennembrud som komponist. Samme efterår bukkede han dog til forældrenes usigelige sorg under for en polio-infektion. Han fik sin grav på Dahlem kirkegård. Faderen finder trøst i danske salmelinjer, skriver han i meddelelsen om dødsfaldet til provst Beyer. Han er nu selv den sidste fra Øsby præstegård, der bærer Tiedje-navnet. De planlagde i det kommende forår igen at flytte til Berlin⁴², vel i tanken om dødens snare komme og så at få grav ved siden af sønnen. Det kom dog anderledes. I juni 44 flyttede de tilbage til Eutin og fik her en »nødbolig«.

Krigens vilkår skærpedes og forbindelsen nord på måtte indtil videre hvile. Men omsider kom den ventede bitre afslutning på nazistynet og dermed også befrielsen for de undertvungne lande og folk og alle anstændige tyskere med.

8. Grundtvig-fortolker og oversætter.

Til hjælp i et nyt demokratisk Tysklands opbygning efter sammenbruddet i 1918 udgav Tiedje i 1927 på det frisindede Eugen Diederichs forlag i Jena i to tykke bind et udvalg af Grundtvigs højskoleskrifter i oversættelse med en meget udførlig indledning. Professor Rønning, højskoleforstanderne Holger Begtrup og Jacob Appel var hans danske mellemænd, Fr. Begtrup hans medhjælper ved udarbejdelsen af noterne, en tysk litterat Chr. Traenkner ved oversættelsen af Grundtvigs vers og stadskoleråd Gröndahl (Flensborg) ved korrekturlæsningen. I forordet fortæller han om sit møde med grundtvigianismen i Nordslesvig allerede fra drengeårene af. Og Grundtvig blev hans »læremester« og »vejviser«. — »Uagtet hans historisk måske forståelige, men personligt næppe undskyldelige tyskerhad og uagtet hans på grund af manglende levende kendskab åbne had til den katolske kirke, som jeg må møde med det herrnhutiske løsen om unitas fratrum [=kristne brødrers enhed], har Grundtvig for mig gennem alle mine livsanskuelseskampe ikke blot bevaret rodfæstelsen i en historisk funderet kristendom og i en ligervis

historisk forankret tysk folkelig ånd, men snarere vidt åbnet mine øjne herfor og bestandig holdt dem vågne«. Det turde være min særlige grænselandsarv i forbindelse med et herrnhutisk fællesskabssind som arv fra mit barndomshjem.

Som indledning skildrer Tiedje så nærmere sin ungdoms møde med Grundtvig, som jeg gengiver efter Svenssons oversættelse: »Det hører til de smerteligste ungdomserindringer for enhver tysk nordslesviger, hvis drengetid endnu faldt i det sidste årti af det forrige århundrede, at den ganske naive samfølelse i nordslesvigsk folkeliv, som da var rådende trods al nationalpolitisk spænding mellem tysk og dansk, brast og syntes at måtte vige for en kulturel kløft, der uophørligt udvidedes. Vi drenge betonedede vel, alt efter den holdning, vore hjem indtog, hør den stolte politiske enhed med Syden, dør den varme politiske længsel efter Norden. Men dybere set var vort liv kun lidt berørt deraf. Vi fulgte hinanden i den tysksprogede skole og den dansksprogede kirke, vi legede vore lege på tysk og på dansk, og selvom vi manglede fælles ungdomsbøger, sange og danse, uddybedes vort kammeratskab dog ved fælles konfirmation og den første altergang. Mens de unge knøse voksede til, drog de om dagen ud i mark og skov under gammelkloge diskussioner og sad om aftenen sammen om bordet i hjemmene. — Indtil det alt hørte op lige så uventet hurtigt som umærkeligt, til venskabsforholdet kølnedes, de danske kammerater undgik os, og det religiøse fællesskab også brast til sidst.

Hvis det endnu var muligt at spørge, fik vi på vore bedrøvede og forvirrede spørgsmål om, hvordan det var muligt og hvorfor det gik sådan, stadig til svar ét navn: *Grundtvig*. Det var Grundtvig, der bortførte kammeraterne fra os til de danske højskoler. Grundtvig lærte dem sange, hvis åndelige indhold vi ikke forstod. Grundtvig lærte dem danse, som vi ikke kunne være med i, og Grundtvig trak dem ud af vort kirkesamfund over i hine frimenigheder, som stat og kirke lærte os at fordømme som en religiøs »Kanitverstan«, der sønderrev vort folkeliv, berøvede os kammeraterne og truede med at drage den hjemlige grund bort under vore fødder, så at vi — under tyske faner — kun skulle kunne leve dør som et tysk mindretal. Det sværeste der-

ved var, at hvis vor forståelige forbitrelse ikke berøvede os sansen for ret og billighed, kunne vi ikke foragte dem. Vi så vore kammerater føre et jævnt og retlinet liv. Under denne tryllemester Grundtvigs ånd blev de til bedre og dygtige mennesker, som var taknemlige for deres bondestand og frit tilegnede sig åndelige goder og store mål. Vi så dem kort sagt i en dådfuld skaben og selvuddannelse. Her overfor kunne vi kun sætte lydig og flittig tilegnelse af de tyske kulturgoder, som staten i grænseområdet med udsøgt omhu tilbød, national begejstring og demonstrationer. Med al vor nationale troskab og arbejdsglæde var vi dog trykket af en følelse af lediggængerens mismod i sammenligning med det af et frit folkeligt arbejde drevne og deri åndeligt forløste virksomme menneske, som vore gamle legeskammerater nu modnedes til«. — Skildringen er åben og smuk, men må vel nok siges at være noget idealiseret. —

Men erfaringerne fra den grundtvigske folkevækkelse i Danmark og Nordslesvig har gjort det klart for den iagttagende Tiedje, at »folkeligt arbejde ikke kan udgå fra øvrigheden, men kun fra selve folket, thi kun hvad der udgår fra folket selv, kan også gribe folket«. Den ellers forbilledlige prøjsiske embedsstand med dens statsborgerlige almindennelse magtede i sin tid ikke denne opgave. Men sammenbruddet og Versailles-traktaten har nu »uafvendeligt stillet os overfor kravet om en folkelig dannelse, en vækkelse til bevidst folkelighed«. Det skete i Danmark efter nederlaget i 64. »Dér havde man for længst overvundet den fejl at betragte folkekulturen som et uprøvet, ja ubevidst grundlag for en højere almindennelse. Grundtvig havde allerede et århundrede tilbage i tiden rejst kravet om umiddelbar pleje af folkeligheden«.

Forfatteren påstår dernæst, at »Skandinaviens pleje af folkeligheden bevidst er overtaget fra de tyske frihedskrigenes tænkere og digtere«. Men i Tyskland selv er der »ikke i samme grad skabt noget tilsvarende som i de nordiske lande, hverken en almindennelse eller en folkelig vækkelse«. »Vi er endnu ikke kommet os fra en folkefremmed akademikermentalitetens snobberi«. »Sammenbruddet i 1918 var ikke en virkelig kulturkrise, men kun en rent ydre katastrofe uden nogen indre konsekvens for

vort folks åndelige liv og enhed«. En vis nyhumanisme er fremstået, men uden de historisk og metafysisk dybere rødder, som en sand og ægte folkelig dannelse kræver. Man gjorde som pietisterne, der driver historiéløst folkeligt arbejde overfor de enkelte og overser den instinktive forståelse af folkeligheden.

I denne situation skal folkehøjskolen, som altså ikke er en anstalt for en vis halvdannelse, yde sin indsats og fremme en tysk genfødselse i et lykkeligvis endnu ungt folk, byggende bl. a. på skyttegravens stille helteliv og med grænsetyskerne foran. Sansen for det folkelige sov i det tyske rige før 1914. Og universiteterne turde i det stykke siden Fichte have svigtet mest. Men nu skal vi lære af den danske folkehøjskole, hvordan det skal gøres. Grundtvig har ud fra sit universalhistoriske syn, spændende fra mytologien bagud over historien og fremad ind i profetien vist vejen. »I og for sig ikke hvad Grundtvig har sagt herom, men hvordan han har tydet det folkelige, åbenbarer hans universalhistorisk kristelig-germanske profeti«. — En formentlig sand Grundtvig-tolkning, som stadig turde have sin mission også i det tyske folk.

En kort oversigt over profeten Grundtvigs liv og virke hører naturligvis også med i publikationen, ligesom der henvises til tidligere spredte oversættelser af Grundtvig-skrifter til tysk og skrifter om Grundtvig på tysk. Bind I indeholder så følgende skrifter om folkeopdragelse, her gengivet med de tyske titler: Das dänische Vierklee — Die Schule fürs Leben und die Akademie in Sorø — Bitte und Begriff betreffend eine dänische Hochschule in Sorø — Die Einrichtung einer volkstümlichen Hochschule auf der Akademie in Sorø — Glückwunsch an Dänemark — Die dänische Schule — An die Norweger über eine norwegische Hochschule — Über die wissenschaftliche Vereinigung des Nordens — An das Vaterland. — Bind II om folkelighed bringer: Die Mythologie des Nordens oder die Sinnbildersprache — Aus dem Handbuch zur Weltgeschichte — Eines Mannes Erinnerungen. —

Der kan næppe være tvivl om, at Tiedje betragter sig selv og også aktivt virker som grundtvigianer med tysk fortegn. Men desværre må det tillige siges, at hans folkelige vækkerindsats

på kristen grund ikke slog synderligt igennem i det tyske folk. Kun en enkelt folkehøjskole efter grundtvigsk-nordisk forbillede blev rejst efter 1918, nemlig den i Rendsborg, som de to udvandrede nordslesvigere, Tiedjes samtidige, folkeskolelæreren Axel Henningsen fra Haderslev⁴³ og præsten Johannes Tonnesen ledede. Tiedjes Grundvig-oversættelse har ikke ført til optagelse af nogen højskolevirksomhed⁴⁴. Tiden havde allerede på det tidspunkt taget en anden ufolkelig vending i Tyskland.

I stedet for en kristen demokratisk folkevækkelse kom den hedensk nazistiske, der i det gamle prøjsiske nationale og militære magthovmod førte det tyske folk ud i en ny og større katastrofe i den anden storkrig. Det blev i virkeligheden den tyske nordslesviger og grundtvigianer Tiedjes største livsskuffelse, som gav hans liv en tragisk vending og afslutning.

Efter det nye sammenbrud i 45 har andre tyskere prøvet at tage hans grundtvigske tanker og syner op påny og dannet en række såkaldte bondehøjskoler adskillige steder. De synes dog efter alt at dømmes at ligge på et vel akademisk plan.

9. Kommissarisk landråd i Flensborg.

Endelig kom befrielsen i 1945. Tiedjes første hustru, der efter ægteskabets opløsning havde uddannet sig som socialrådgiver og haft ansættelse ved politiet, havde i de sidste krigsår holdt hus for datteren Steffys mand i Prag, men forsvandt her ved kapitulationen ud i mørket. Medinternerede har fortalt, at hun som »Dänin«, hvad hun billigvis udgav sig for, blev kaldt ud med håb om frigivelse og hjemsendelse. Men ingen véd, hvad der siden er sket med hende. — En tragisk grænselandsskæbne, må vi sige, rykket op af sin hjemstavns muld og kastet omkring i det fremmede uden virkelig at kunne slå rod. »Vor stakkels søster«, siger familien i Bedsted i dag. Hun levede og åndede for sin datter, som studerede nationaløkonomi i Hamburg og tog doktorgraden, i dag professor i nationaløkonomi i Vest-Berlin. Hun besøgte med hende om sommeren Nordslesvig og forsynedes naturligvis også herfra med fødevarer i de knappe år. — Sønnen Detlev af andet ægteskab tog krigsmolok'en, datteren Renate fik efter kapitulationen i 48 ansættelse ved lyceet i Flensborg⁴⁵.

*Johannes Tiedje,
ca. 1945,
sidste billede.*

Tiedje selv havde en god støtte i sin anden hustru »Jenny« og lavede nu efter befrielsen fra nazitrykket lidt op igen. Atter skulle der bygges op på ruinerne, denne gang totale, både materielt og åndeligt. Han kunne med lethed legitimere sig som ægte demokrat og antinazist, der atter ville bane »vejen til sand menneskelighed«. På dansk anbefaling blev han da i 45 af de engelske besættelsesmyndigheder udpeget til kommissarisk landråd (amtmand) i Flensborg landkreds. Han lå dog de første to måneder på sygehus, hvor nordslesvigske redaktører som Bjørn Hanssen og Morten Kamphövener har opsøgt ham.

Trods visse danskvendte udtalelser fra ham i katastrofesituationen, som er blevet taget til indtægt af danske Sydslesvigkredse, må det formentlig afgjort hævdes, at han ikke på det sidste blev dansk indstillet — lige så lidt som andre ledende tyske sydslesvigere, man en overgang stærkt ventede på. Deres forbigående nordvendthed under de herskende kaotiske tilstande

må forstås ud fra oplevelsen af den nazistiske umenneskelighed, der førte til den nye tyske katastrofe, langt frygteligere end den første i 1918, og dernæst østflygtningeoversvømmelsen, der alvorligt truede hjemstavnens folkelige egenart, og endelig det en overgang opståede alternativ: russisk besættelse i en påtænkt kanalzone eller dansk administration. Man søgte i den standende uvished — »som kun slesvigere« — i alle fald at skaffe sig tid, en vis henstand, et pusterum uden politiske afgørelser, for siden atter at kunne leve videre som gode tyskere, hvad skæbne sejrherreerne så end måtte tildele det nationalt omstridte land.

Som landråd har Tiedje bestræbt sig på at administrere demokratisk korrekt overfor både tyske og danske i området — og atter i opposition overfor de gamle altyske kredse, der naturligvis ikke ville samarbejde med ham, deres gamle politiske modpart. Den voldsomme stigning i dansk tilslutning gjorde ham ikke til nogen vendekåbe. Men hans ønske var fortsat, at et genfødt demokratisk Tyskland — trods det tyske mindretals nazistiske svigten i Nordslesvig og Gestapo's skændselsgerninger i det besatte Danmark — fremtidig måtte kunne »leve i åndelig fred med Danmark«⁴⁶. Hans nøgterne indstilling til det nye Sydslesvig-røre fremgår af en længere fortrolig skrivelse fra ham til overpræsident Th. Steltzer i Kiel af 23. 11. 1945. Den må betragtes som et historisk vigtigt dokument til bedømmelse af situationen dengang i almindelighed og Tiedjes holdning i særdeleshed. Han ytrer heri utilfredshed med visse altyske instansers afvisende holdning overfor ham personlig, men henstiller i øvrigt, at man roligt »mit lächelnder Miene« skal give danskerne demokratisk frihed til at arbejde i hele Sydslesvig, »unser Südschleswig«, bl. a. med at oprette danske skoler og menigheder. Det ville utvivlsomt overstige deres kræfter og dermed komme tyskerne til gode, når de atter kom til kræfter og danskerne havde overanstrengt sig. Han foreslår oprettelse af et mindretalskontor ved regeringen i Slesvig, for derigennem at sikre mindretalsagerne en ensartet behandling over hele området. Til leder af dette kontor foreslår han den senere danske skoledirektør og som tysk »modspiller« sig selv, begge frimurere. Brevet gengives som bilag II.

Man ser, at Tiedje — som tidligere — ud fra sin principielt frisindede indstilling stadig må kæmpe med dobbelt front: mod national chauvinisme i syd og nord og for en demokratisk tysk politik med respekt for en dansk på samme linje. — Tilfældigt mødtes han i Flensborg med den fra England hjemvendende danske modstandsmand, fhv. udenrigsminister Christmas Møller og søgte også gennem amtmand Refslund Thomsen senere at holde forbindelsen vedlige med ham, dog forgæves.

I foråret 1946 måtte den alvorligt syge Tiedje vige for sin stedfortræder, den indvandrede afgjort tyske gårdejer H. Lübke fra Ågård syd for Flensborg⁴⁷, hvad tyske nationale kredse sikkert var særdeles vel tilfredse med.

10. Afslutning.

Tiedjes saga var nu ude. Vi under ham oprejsningen på det sidste i hjemstavnen. Den 18. 5. 1946 døde han stille i Flensborg, knap 67 år gammel, legemligt oplidt og træt efter en yderst bevæget arbejdsdag. Ved hans jordefærd talte pastor M. Kragh, en skolekammerat fra Haderslev, og landråd Lübke. Ved urnedensættelsen på Øsby kirkegård den 25. juli forrettede provst Beyer, nu biskop i Haderslev, den kirkelige handling på tysk og på dansk ud fra Jesu ord Joh. 14,27: »Fred efterlader jeg jer, min fred giver jeg jer, jeg giver jer ikke som verden giver. Jeres hjerte forfærdes ikke og være ikke modløst«. Der blev sunget danske salmer af Brorson og Grundtvig. Ved samværet bagefter talte amtmand Refslund Thomsen, der berørte venskabet med Tiedje fra skoletiden, hans urolige hjerte og tvédelte sind, men ærlige og åbne karakter med respekt for modstanderen, endvidere redaktør Tage Jessen, Flensborg, og fra Øsby sogn Martin Simonsen, Flovt, Vælgerforeningens mangeårige sekretær i sin tid, og stedets præst Smith.

Tyske blade takkede Tiedje for hans værdifulde tyske indsats gennem alle omskiftelser⁴⁸. Danske aviser skrev anerkendende nekrologer over en hæderlig, rettænkende national modstander. Meningsfæller som professor Scheel, pastor Tonnesen, biskopperne Dibelius og Halfmann, skoleråd Gröndahl, bibliotekar dr. Johannsen o. a. skrev venlige breve til fru Tiedje⁴⁹. Der var også

en hilsen fra rigsarkivar Linvald, som havde haft forbindelse med Tiedje siden 1909. Tage Jessen skrev en fortrinlig udførlig mindeartikel i »Højskolebladet«⁵⁰. — På gravstenen står verslinjen »Hjemad er hjertets milde røst« og bibelordet Job 19,25 »Jeg véd, at min løser lever«. — Tiedje længtes — som så mange andre udvandrede nordslesvigere — ofte hjem og kom da hjem tilsidst og hviler nu i fødestavnens jord, hvis folk og sind han følte sig hjerteforbundet med og på tysk side ud fra en kristen demokratisk livsindstilling havde stridt for hele sit bevægede liv igennem.

Dagbladet »Hejmdal«, som i H. P. Hanssens tid havde haft livlig kontakt og plejet en åben tankeudveksling med Tiedje tværs over det nationalpolitiske skel, karakteriserede den afdøde som »en ejendommelig og særpræget personlighed. Afstamning og milieu, opvækst og opdragelse, uddannelse og et omskifteligt livs rige erfaringer skabte måske en splittelse i sindet, som ikke alle forstod, men som den, der er fortrolig med et grænselands kår, lettere forstår«. Efter 1920 blev han »mere ensidig tysk patriot«, hvilket »kulminerer kort før nationalsocialismens magtovertagelse, hvor han i en stor tale, der er refereret i »Verband der Vereine heimattreuer deutscher Nordschleswiger«'s årsskrift for 1932, hylder Hitler og nationalsocialismen som de kommende faktorer, der skal redde Tyskland og give det en ny stor fremtid. Men han opdagede hurtigt sin fejltagelse. En »ægte søn af grænselandet«. (Bjørn Hanssen 21. 5. 46).

Der kan ikke være tvivl om, at det var Tiedjes hjemmefra grundfæstede kristentro af herrnhutisk farve, som ikke blot bar ham gennem alle livets personlige omskiftelser, men også væsentlig bestemte hans politiske indstilling. Selvom han i de unge år var ret kritisk indstillet overfor overleveret kirkelig teologi og derfor valgte at blive frimenighedspræst, bragte det nazistiske hedenskab ham tilbage til fædrenes evangelisk-lutherske tro, som i flugt med hans indgående beskæftigelse med Grundtvigs kristelige og folkelige vækkergering fik et grundtvigsk præg. Både som kristen og politiker kan han godt kaldes grundtvigianer med tysk fortegn. Sådan virkede han især stærkt i de tyske katastrofeår. Men i dag er han — som i Hitler-årene — i

Tyskland atter et uønsket navn, som man i ledende kredse helst søger at tie ihjel.

Fra dansk side vil vi gerne yde ham den respekt, der tilkommer ham som en redelig national modpart. Som slesvigsk grænselandssøn valgte han i tidens skæbne den tyske vej, men hans ånd og sind hørte dog dybest hjemme i det frie Norden. Her havde han sin rod, her fra gik hans livs virke. En følsom, noget uligevægtig og svingende digternatur⁵¹ var han med en tragisk livsskæbne, men en oprigtig tysk slesviger, der fik sit livskald som grænselandspolitiker og vel tør siges at høre til dette lands såkaldte »tvéstrengede« kulturpersonligheder.

NOTER OG HENVISNINGER

1. Lærer Claus Friedrich Tiedje (1811 Tating — 1870 Witzwort) gift med Petrea Sophia Højberg (1810 Ribe — 1884 Berlin) datter af farver P. Nicolaysen Højberg og Frederiche Amalie Fabritius.
2. Wilhelmine Marie Caroline Baxen (Baggesen) (1845 Frederikstad — 1899 Øsby), datter af købmand Anton Clas Baxen og Anna Sophia Behrendt, hørende til mennonitermenigheden.
3. »Livserindringer fra Aarene 1861—64«, hvori forfatteren skildrer sine studieår i København, afbrudt af et års officersaspiranttjeneste 1861—62, og sin krigsdeltagelse som artilleriløjtnant. Efter krigens afslutning tog han hjem til Witzwort, hvor barndomshjemmets vinduer var blevet slået ind og faderen afsat, men dog hurtigt antaget igen. En yngre søster døde af chokket i julen 1864. Han tog igen til København og afsluttede sit studium i 1867. I maj 1863 havde han i København oplevet »en alvorlig åndelig vækkelse«. Optegnelserne slutes med ordene: »Ja, Danmarks glæde er også vor glæde, Danmarks sorg er også vor sorg. Vor Herre velsigne og bevare vort gamle Danmark og lade en lys fremtid oprinde for det«. — Det er sønnen Th. Tiedje, som i 1928 har meddelt disse udpluk af faderens erindringer i et fortroligt brev til historikeren dr. Th. O. Achelis. Han følger selv en del personlige indtryk fra barndomshjemmet i Øsby til, nævner bl. a., at faderen led under lokale tyske myndigheders chikanerier. Han blev således afskediget som lokalskoleinspektør, fordi kredsskoleinspektør Stegelmann, Haderslev, under et besøg i hjemmet havde opdaget en »dannebrogskop«, som en ung pige i huset havde foræret præstefruen, og endvidere, at præsten holdt det danske dagblad »Modersmaalet«. Han fik i disse år tilbudt et provsteembede på Fyn med sønnernes skolegang på Sorø akademi, men afslog af hensyn til hustruen, ligeså et gentaget tilbud om Dannebrogordenen. Pastor Nic. C. Nielsen var faderens »eneste virkelige intime ven«. Sammen med ham og pastor Tonnesen, Høptrup, gik han på Haderslev provstisynoderne ind for det danske sprogandragende. Til valgene stemte han kun enkelte gange — under pres. Brevet er offentliggjort i Festskriftet til O. Scheel og i »Deutscher Volkskalender« 1953.

4. Se J. Tiedje: Die Zustände in Nord-Schleswig. Erweiterter Sonderdruck aus der Christlichen Welt, 1909 og V. Ammundsen: Nordlesvig. En forhandling i ugebladet Die Christliche Welt, 1909.
5. »Dannevirke« 7. 12. 1893. Se J. Holdt i »Sønderj. Arbøger« 1958, s. 29 ff.
6. Jfr. valgmenighedspræst Fr. Jungersens indlæg imod Tiedjes påstand om dansk kultur som lån fra Tyskland i »Flensborg Avis« 23. og 24. 3. 1910 og Tiedjes svar steds. 30. 3. 1910.
7. Stifteren Mennon Simons (1492—1559), oprindelig katolsk præst, levede i Holland og Holsten. Menigheden praktiserer voksendåb og er absolut pacifistisk indstillet. Mennoniter findes i dag i Holland, Svejts, Amerika og Frederikstad.
8. Gengivet efter oversættelsen i Ammundsen: Nordlesvig, s. 149-50
9. »Flensborg Avis« 15. 5. 1910.
10. Trykt indbydelse i pastor Carsten Petersens privatarkiv.
11. Gengivet i H. P. Hanssen: Fra Kampaarene. Afhandlinger og Foredrag I, s. 254—72.
12. Nic. C. Nielsens privatarkiv.
13. Udførligt referat i »Flensborg Avis« 26. 2. 1910.
14. Tonnesen i det konservative »Kirchen- und Schulblatt« 11. 9. 1909. Kaftan i det liberale »Schleswig-Holst. Kirchenzeitung« 26. 9., Vogel i det altsyske »Apenrader Tageblatt« 8. 10.
15. Se »Fl. Av.« omtale.
16. Se »Fl. Av.« 1. 5. 10.
17. »Fl. Av.« 23. 7. 10.
18. »Fl. Av.« 15. 2. 10.
19. »Fl. Av.« 3. 9. 10.
20. »Fl. Av.« 30. 9. 10.
21. »Dybbøl-Posten« 17. 1. 11, »Fl. Av.« 18. 1. 11. Fra Nordlesvig var følgende Hahn-folk mødt: apoteker Vierth, rådmand Nissen og assessor Meyer, Sønderborg, amtsforstander Klinker, Nordborg, lærer Lorenzen, tidligere Gråsten nu Altona, redaktørerne Kähler, Åbenrå, og Strackerjan, Haderslev. Pastor Schmidt støttedes af pastor Vogel, Holbøl, professor Baumgarten, rektor Hansen, lærer Alnor, sagfører Schlichting, student Tetzlaff, Kiel og agent Hemmersam, Sønderborg.
22. »Dy-Po« 1. 2. 11.
23. Der har været tale om Bolderslev, et indremissionsk centrum i Nordlesvig, som tysk højskoleby.
24. »Dy-Po« 11. 2. 11.
25. »Dy-Po« 6. 3. 11, »Fl. Av.« 10. 5. 11.
26. »Dy-Po« 9. 5. 11, »Fl. Av.« 10. 5. 11. — Pièce med talerne efter manuskript: Zum Streit um die Nordmark, udgivet af Hamborgs afdeling af Fredsforeningen, 1911.
27. »Fl. Av.« i løbende orientering og kommentar.
28. »Fl. Av.« 16. 12. 13. Blandt diskussionstalerne var sanitetsråd dr. Martens, Haderslev, amtsforstander Jacobsen, »Rumohrsgård« på Als, rektor Herting, Åbenrå, landdagsmand Schifferer, »Hohenwarte« ved Højer, grev Rantzau-Rastorf, sanitetsråd dr. Jasperen, Preetz. På »Bellevue« talte landsretsdommer dr. v. Bröcker, domæneforpagter Lempelius, »Nygård«, Øster Lindet sogn, apoteker Vierth, Sønderborg og dr. Wurmb, Gelting.
29. »Fl. Av.« 18. 12. 13.
30. Grev Rantzau-Rastorf, den noget storpralende fører for det hollandske ridderskab, var præsident i det prøjsiske herrehus og

tillige formand for den tyske nybyggerforening i Nordslesvig med sæde i Rødding.

31. Gengivet hos H. P. Hanssen: Et Tilbageblik III, s. 344—45.

32. Sstds. IV, s. 83.

33. I I. del gives en udførlig sober historisk oversigt over Slesvigspørgsmålet fra middelalderen til nutiden og dernæst en udtømmende oversigt over den politiske debat om Slesvig siden det tyske sammenbrud. Tilsidst omtales Rendsborg-bevægelsen, som gik ind for løsrivelsen fra Prøjsen. Han hævder, at situationen blev reddet, da socialisterne Adler, Kiel, og Michelsen, Flensborg, vendte sig imod disse separatister og socialdemokratiet dermed fremtrådte som den virkelige bærer af statstanken i nationalitetskampen. Og da så provinsens samtlige parlamentsmedlemmer den 22. 4. 1919 på møde i Neumünster havde fundet hinanden i en fælleserklæring om den kommende afstemning, var den tyske enhedsfront oprettet. Man krævede i en resolution kommunevis afstemning, $\frac{2}{3}$ flertal for afståelse, lige mindretal på begge sider af grænsen, garanteret kulturel mindretalsbeskyttelse, en paritetisk afstemningskommission og statens økonomiske støtte straks efter hungerblokadenes ophør.

I II. del, »Det territoriale spørgsmål«, fremføres tyske betænkkeligheder ved og indvendinger mod Nordslesvigs afståelse til Danmark. Således af geografisk art: Slesvig er en geografisk, økonomisk, politisk enhed fra gammel tid. En naturlig grænselinie er derfor ikke til at konstruere i hele Slesvig. Den sydlige del af Nordslesvig og Mellemslesvig danner især en uløselig sammenhæng, hvis adskillelse vil føre til de vanskeligste problemer med hensyn til vandregulering, fiskeriinteresser og militært forsvar af Lister dyb. Dernæst vil handelsbyen Flensborg ikke kunne tåle at miste sit opland mod nord, lige så lidt som Nordslesvig kan undvære Flensborg som marked. Kredsene Haderslev og Sønderborg og enklaverne i Vestslesvig må sprogligt og politisk gælde som danske, men det øvrige Nordslesvig er tysk. Som § 5 var danskernes retsbanner i sin tid, er Wilsons 14 punkter nu tyskeres.

III. del indeholder en række dokumenter om kirkelige og kulturelle spørgsmål. Konsistoriets præsident dr. friherre v. Heintze har den 26. og 27. 3. 19 været i Flensborg og Vojens til mundtlige forhandlinger, hvor bl. a. pastor Tonnesen, som jo var medlem af Vælgerforeningens kirkelige udvalg, var til stede. Han fik overladt en afskrift af det kirkelige udvalgs betænkning af 1919, som gengives i tysk oversættelse. Endvidere findes der en udførlig betænkning fra det tyske udvalgs kulturkommission ved pastor Schmidt, hvori han forlanger det kommende tyske mindretals afgrænsning i et fast nationalt kataster og fuld kulturel autonomi i kirke, skole og forening, økonomisk sikret af staten, uden at være undergivet en fremmedstats beskyttelse, der let bliver til vilkårlighed. Der ønskes en selvstændig tysk kirke i Danmark med en stiftsprovst i spidsen. Der regnes med tilstrækkeligt mange tyske kommuneskoler, ca. 15 mellemskoler og to højere skoler, under en egen kulturkommissær. Dertil frit kulturelt samkvem med moderlandet. Konsistoriets beskikkede sagkyndige i kirkelige anliggender professor O. Baumgarten, Kiel, i sin tid Tiedjes lærer og senere medarbejder, kræver i et afsluttende memoran-

- dum, at der indenfor den danske folkekirkes ramme dannes en tysk national særkirke, for derigennem kirkeligt at sikre tyskerne et kulturelt egenliv og deres nationale eksistens i fremtiden. — Med disse topkrav gik tyskerne til fredskonferencen i Paris.
34. I »Deutsche Politik. Wochenschrift für Welt- und Kultur-Politik« 5. 9. 19.
35. 17. 9. 19: Wollen wir eine Irredenta (hvad han benægter). — 21. og 22. 10. 19: Die Valuta-Katastrophe in Nordschleswig. — 27. 10. 19: Die Handelsbeziehungen Kiels mit der Nordmark. — 31. 10. 19: Die wirtschaftlichen Beziehungen Flensburgs mit Schleswig. — 10. og 11. 11. 19: Die schleswigschen Abstimmungsbezirke in dänisch amtlicher Beleuchtung. Videre kan nævnes: Die Abstimmung in Schleswig — Die strategische Bedeutung der schleswigschen Frage — Dänemarks finansielle Hilfe für Schleswig i »XX. Jahrhundert« 1919. — Die Bedeutung der Abtrennung Schleswigs für die Landwirtschaft i »Deutsche Landwirtschaftliche Presse« 1919. — Die Schlüssel-macht Flensburgs i »Kulturbeiträge« 1919. — Die nationale Schichtung in der Nordmark. — Die Flensburger Förde im Friedensvertrag. — Das Recht der Deutschen in Schleswig i »Die Hilfe« 1919—20. — Die Gesinnungsgrenzen in der Nordmark i »Die Deutsche Nation« 1919. — Der nationale Gedanke in Schleswig i »Der Tag« 1920. — Das nationale Selbstbestimmungsrecht in Nordschleswig i »Das neue Jahrbuch« 1920. — Die nationale Schichtung Schleswigs. — Die Änderung des Versailles Friedensvertrages für Schleswig — Deutschland und Nordschleswig i Schleswig-Holsteinisches Jahrbuch« (Kunstkalender) 1921. — Artikler mod udenrigsminister H. Scavenius' »udrakte hånd« og mod A. Lebeck i »Neue Tondernsche Zeitung« 15. og 19. 2. 1921.
36. Heri er samlet hele stoffet om Tiedje-linjen. Den blev overrakt den internationale Kommission i Flensborg den 17. 3. 20 af dr. Köster og gæntager påstanden om Tiedje-bæltets overvejende tyske sogne og kravet om Flensborgs forbliven ved Tyskland som en national selvfølgelighed og en økonomisk nødvendighed. Tønder vil ved afståelse absolut blive økonomisk ødelagt. Man tilstræber nu ved den yderste tyske imødekommenhed en endelig retsløsning af Slesvig-spørgsmålet, men må da på det bestemteste protestere mod Clausen-linjen som en uretfærdig voldsgrænse, der vil holde grænsestriden i live for al fremtid.
37. »Kristeligt Dagblad« 28. og 29. 8. 1946.
38. A. Köster: Der Kampf um Schleswig, 1922.
39. Dr. Boehm i Jena, der havde modtaget 5.000 mk. til udgivelse af en bog, som aldrig kom.
40. Brødremenighedens berømte pædagogium, hvor i sin tid også den store tyske teolog Schleiermacher gik i skole. Faderen håbede her at kunne holde sønnen fri af nazismen.
41. Sammen med en veninde gjorde datteren engang en tur til Oranienburg K. Z. ved Berlin for at hilse på Niemöller, men naturligvis forgæves.
42. Brevene venligst udlånt af biskop Beyer, Haderslev.
43. Se hans smukke erindringsbog: Aus einem Leben in zwei Kulturen, 1959.
44. Se også om Tiedjes Grundtvig-oversættelse Karin Johannsen i »Front og Bro«, 1960, s. 109—13.
45. Gift 1951 med grosserer E. Olsen, søn af en nordslesvigsk præst,

- som døde i sit embede i Tønder i 1905. Studienrätin 54.
46. »Vita« 1945, hvori Tiedjes antinazisme søges dokumenteret, slutes: »Ich warte jetzt auf eine neue willens- und führungstarke Sozialdemokratie . . . Die Chikanen der Preussischen Geheimräte gegen die dänische Minderheit in Südschleswig bin ich stets nachdrücklich entgegengetreten in vertrauensvoller Verbindung mit der Dänischen Minderheit Flensburgs«. Han føler sig »ganz besonders berufen, das Absetzen unserer Heimat vom Preussischen Herrenmenschentum in der Verwaltung und die amtliche Festigung eines *geistigen Friedens* mit Dänemark trotz aller SS-Greuel in Dänemark herbeizuführen«.
 47. Mellem krigenes dansk landbrugsskole under forstander H. M. Tofte, faderen til de »sønderjyske piger«.
 48. »Flensburger Tageblatt« 22. 5. 1946, under overskriften: Ein verdienstvoller Sohn seiner Schleswigschen Heimat (dr. Hanno Schmidt).
 49. Se Scheels og Tonnesens breve som bilag III. Biskop Halfmanns brev slutter: »Als Vermächtnis hinterlässt er uns die Aufgabe, für die Versöhnung zwischen deutsch und dänisch in diesem Grenzland in christlichem Geiste zu wirken«.
 50. »Højskolebladet« 7. 6. 1946, påstår, at Tiedje sluttede sig til mindretallet og gik ind for gensidig tålsomhed og fredelig kulturel kappestrid.
 51. I krigsårene skrev Tiedje en roman med motiv fra sit eget liv. Den foreligger i manuskript og foregår i et dansk milieu.

For værdifulde oplysninger takker jeg fru kammerherreinde Ingeborg Refslund Thomsen og pastor Th. Behrendt.

BILAG I.

VITA 1921

Johannes Tiedje, geb. den 7. Oktober 1879 in Skrydstrup, Kr. Hadersleben, im abgetretenen Gebiete Nordschleswigs, Sohn eines Pfarrhauses, welches der Herrnhuter Brüdergemeinde nahestand, besuchte das Gymnasium in Hadersleben und die Universitäten Halle, Berlin und Kiel zum Zwecke des theologischen Studiums von Herbst 1899 bis Sommer 1904. Ohne Rücksicht auf die Grenzen der Fakultäten betrieb ich gleichzeitig religionswissenschaftliche und nationalökonomische Studien und schloss mich der jungen national-sozialen Bewegung Friedrich Naumanns an, welchem Freundeskreise ich noch heute angehöre. Der aus der Brüdergemeinde gewonnene Widerspruch zur Staatskirche liess mich die kirchliche Laufbahn aufgeben. Ich war 1904—05 Erzieher auf Klein Flottbeck (Jenisch Park), 1905—08 Erzieher der Söhne des Prinzen Friedrich Karl von Hessen, Schloss Friedrichshof bei Kronberg, in welcher Umgebung ich durch die Nähe Homburgs in engste Berührung mit allen namhaften europäischen Herrschern kam. Dies gab meinen Willen zur politischen Laufbahn einen erneuten Anstoss. Nach einer kurzen Fortsetzung meiner Studien in Heidelberg, die ich durch eine Nervenerkrankung abbrechen musste, übernahm ich 1909 die Redaktion der »Christlichen Welt« in Marburg und trat zugleich ins öffentliche Leben ein durch Entfachung der sogenannten Tiedje-Bewegung in Nordschleswig. (Vergl. Johannes Tiedje, die Zustände in Nordschleswig, Verlag der Christlichen Welt, Marburg, und ungezählte Zeitungsartikel. Diese

Bewegung war eine entschieden grenzstämmige Heimatbewegung im Widerspruch zur Autokratie der alten preussischen Verwaltung.

Die dadurch auf mich gezogenen Verfolgungen liessen vorläufig ein politisches Weiterkommen nicht zu. Ich ging als Prediger der Freien evangelischen Gemeinde nach Königsberg in Preussen. Deren Charakter war damals kein ausgesprochen freireligiöser, sondern liberal evangelischer und dem der Mennoniten nahe verwandt.

Durch ein Fussleiden kriegsuntauglich ergriff ich die Notlage der ostpreussischen Flüchtlinge während des Russeneinfalls 1914 zur Gründung der Ostpreussenhilfe, die als erste Nothilfe infolge der ausserordentlichen Mitwirkung der Kirchen, der Freimaurer, von Handel und Industrie als freiwillige Privatorganisation die erste Notlage zu meistern suchte, bis erst spät nach der Russenaustreibung eine amtliche Ostpreussenhilfe einsetzte und die Privatorganisation überflüssig machte.

Im Mai 1915 trat ich als ungedienter Kriegsfreiwilliger in das Thüringische Ulanen-Regiment Nr. V ein und rückte Ende Juni ins Feld (Ost-Galizien) und nahm durch 19 Monate an den Frontkämpfen in Russland (Pinsk), Frankreich (Roze), Serbien, Mazedonien, Dobrudscha, Rumänien bis vor Breila teil. Hier durch einen Unfall dauernd Front untauglich geworden, wurde ich durch die Militärverwaltung Rumäniens nach Bukarest berufen zur Leitung der Fürsorge für die Angehörigen der Mittelmächte. (15. Febr. 1917). Dank der mir gewährten Vollmachten gelang es mir, ein grosszügiges Hilfswerk im Laufe von 1½ Jahren aufzubauen und 1½ Jahre zu leiten, durch welches ich den Dank der Mittelmächte-Kolonien, mir selber aber den intimsten Einblick in die verschiedenartigsten Konsulatsgeschäfte und die Lebensnotwendigkeiten, insbesondere der Auslandsdeutschen erwarb.

Frühjahr 1918 nach achtwöchentlichem Lazarettaufenthalt wurde ich als g. v. Heimat in den Dienst des stellv. Gen. Kommandos Frankfurt a. M. gestellt und durfte als Kriegswirtschafts-Offizier einen intimen Einblick in den Zusammenbruch der deutschen Kriegswirtschaft gewinnen.

Nachzuholen ist, dass ich während meiner Fronttätigkeit neben dem militärischen Dienst in Eskadron oder auf Patrouille die religiösen Bedürfnisse meines Regiments bei Beerdigungen, Gottesdiensten usw. versah und hierdurch eine besondere Vertrauensstellung bei den Mannschaften meines Regiments gewann. Nach den Sturmangriffen am Gielschew-Bach wurde ich mit der hessischen Tapferkeitsmedaille, nach den Kämpfen in Serbien mit dem E. K. II. Klasse und später mit den gleichwertigen österreichischen und bulgarischen Auszeichnungen bedacht. Wertvoller erschien mir eine Ehrengabe aus der deutschen Bukarester Kolonie für meine dortige Fürsorgetätigkeit.

Nach dem Zusammenbruch berief mich das Auswärtige Amt unmittelbar aus dem stellv. Gen. Kdo. Frankfurt/M. in die Geschäftsstelle für die Friedensverhandlungen des A. A. als Sachverständiger für Schleswig. Meine hier geleistete Arbeit ist im wesentlichen in den 3 Denkschriften über Schleswig, herausgegeben vom Auswärtigen Amt, niedergelegt. Mit der Unterzeichnung des Friedens legte ich meine Tätigkeit im A. A. nieder und trat in die Deutsche Liga für Völkerbund als Leiter der Organisation und im besonderen als Bearbeiter der Minderheitenrechtsfragen ein. In der Tätigkeit gelang es mir auf einer Reihe internationaler Kongresse eine gewisse Vertrauensstellung zu erlangen und bei Einschränkung der Deutschen Liga

für Völkerbund verselbständigte sich der Ausschuss für Minderheitenrecht, dessen Leiter ich bis heute bin.

Während der Abstimmungskämpfe in Schleswig berief mich das Vertrauen des damaligen Staatskommissars Dr. Köster zu erneuter Sachverständigen-Arbeit, vergl. meine Arbeit »Die deutsche Note über Schleswig«, welche vom Staatskommissar amtlich der J. A. K. überreicht wurde. Als Reichsminister des Äusseren entsandte mich Dr. Köster Mai 1920 als Berater der deutschen Friedensdelegation (Leitung Herr Dr. Göppert) nach Paris. Später hat mich das Auswärtige Amt, allerdings nur gelegentlich, als Mitberater bei Kommissions-Sitzungen herangezogen.

Am 1. Oktober 1921 berief mich der Bund der Auslandsdeutschen zu seinem ersten Beamten als Direktor des Bundes, in welcher Eigenschaft (ich) mit der allgemeinen Interessenvertretung des Auslandsdeutschtums betraut bin. Die Leitung des Minderheitenrechts-Ausschusses wurde mir vertragsmässig gleichzeitig belassen.

Mein öffentliches Auftreten in einer Reihe von allgemeinen politischen Sachaufgaben hat mich persönlich genötigt, mich jeden politischen Parteidienstes zu enthalten. Ich stehe nach wie vor in dem Freundeskreise der Schüler Friedrich Naumanns, darf mich aber des Vertrauens namhafter Führer auch anderer Parteien erfreuen. In den Grenz- und Auslandsfragen, die ich bearbeitete, habe ich besonders starken Rückhalt beim M. d. R. Dr. Schreiber, Münster, und den Christlichen Gewerkschaften gefunden. Bei den Mehrheitssozialisten sind es Männer wie Reichstagspräsident Loebe, Reichsminister Dr. Köster, Gewerkschaftssekretär Knoll, bei der Deutschen Volkspartei v. Kardorff, Dr. Luther, Dr. Szagunn. Selbst bei den Deutschnationalen habe ich trotz aller politischen Gegnerschaft für einzelne Sachaufgaben bei Männern wie Lic. Mumm, Professor Ludwig Bernhard usw. ein gewisses Verständnis gefunden. Ich bin stark verquickt mit den grossen Organisationen: Präsidialmitglied der Deutschen Liga für Völkerbund, Aufsichtsratsmitglied (Elferat als engerer Vorstand) des Deutschen Schutzbundes, Vertrauensmann des Weltbundes für Freundschaftsarbeit der Kirchen, stellvertretender, zurzeit geschäftsführender Vorsitzender des Hilfsvereins für die Südmark und anderer kleinerer Organisationen und werde ohne organisatorischen Auftrag von den Führern der abgetretenen Nordmark unter starker Belastung meiner Arbeitskraft um Rat und Unterstützung bei den Behörden gebeten. Im vergangenen Halbjahr war ich im Einvernehmen und Mitunterstützung des Auswärtigen Amtes in meiner Eigenschaft als Leiter des Ausschusses für Minderheitenrecht Kongressbesucher der Interparlamentarischen Union: Stockholm — September 21, des Internationalen Soziologen-Kongresses: Paris — Dezember 21 — Gerade für den letzteren war ich Wortführer der Deutschen Gruppe, hatte vorher mit den Christlichen Gewerkschaftsführern und der Zentrumsparlei (Dr. Schreiber) vertrauliche Fühlung und selbstverständlich in Paris selber tägliche Verbindung mit der Botschaft und erhielt vertrauliche Instruktionen des Botschafters, der selber der Zentrumsparlei angehört.

Meine vielseitigen vertraulichen Verbindungen gewährleisten mir eine rein sachliche Durchführung der Aufgaben, welche in so umfassender Weise unserer Reichspolitik nach innen wie aussen durch die Grenz- und Auslandsdeutschen gestellt werden. Auf diesem Gebiete liegt meine ganz persönliche Erfahrung, liegen meine in der Praxis erworbenen juristischen Kenntnisse und die aus einem jahr-

zehnte langen Mitwirken im Grenzkampf gewonnenen Erfahrungen. Die Voraussetzungen eines solchen Kampfes sind aus taktischem Gebot, wie aus dem Gebot der eigenen politischen demokratischen Überzeugung, andere, als sie vor dem Kriege vorherrschend waren und leider heute noch nur zu sehr zum Schaden des Grenz- und Auslandsdeutschtums praktiziert werden. Für die Art und Weise, in der ich diese Probleme zu behandeln für nötig halte, habe ich stärkste Gegnerschaft gefunden, aber darf heute mit einer gewissen Genugtung aussprechen, dass ich überzeugend gewirkt und mich selbst bei Gegnern in ziemlichem Umfange durchgesetzt habe. So erfreue ich mich vor allem bei den Grenz- und Auslandsdeutschen selber eines starken Vertrauens.

BILAG II.

Johannes Tiedje k. Landrat

Flensburg, 23. 11. 1945.

PERSÖNLICH

Herrn Oberpräsident Steltzer, *Kiel*.

Über das Minderheitenrecht mit Herrn Hövermann und Herrn Baake zu verhandeln, erwies sich als unfruchtbar, weil beide Herren den altpreussischen Standpunkt einnahmen, die z. Zt. auch Gürich und Rathenau sehr zum Schaden unseres Prestiges in der Welt einnehmen. Ich versuchte es schon Ende Mai zu erreichen, dass das vor 1933 schon geltende Minderheitenrecht wieder verkündet würde — praktisch wird es von uns seither gehandhabt, aber unter, ich darf so sagen, mürrischem Schweigen — dieses hätte für unsere Nord-schleswiger eine gute Stütze sein können. Sie haben sich unter nazistischer Führung seit 1933 so unmöglich benommen, dass ein wirkliches Eintreten für sie unmöglich ist. Nur der eigene Anstand der dänischen Demokratie, insbesondere der dänischen Volkshochschulleiter, hatte gegen die Hassbewegung der sogenannten Freiheitskämpfer einen starken Damm ihres eigenen Anstands und ihrer eigenen Ehre aufgerichtet und hätte die Verkündung des Minderheitenrechts mit einem grosszügigen Echo beantwortet. So wären noch viele Schulen, vielleicht auch ganze Vermögensteile der Deutschen unbeschlag- nahmt geblieben. Mir haben das die Dänen einschliesslich des dänischen Verbindungsoffiziers bei den Briten Oberstleutnant Toussieng wiederholt gesagt. Es kann auch Herr Landeshauptmann Müthling mein Zeuge dafür sein, dass ich ein Schreiben an Herrn Hövermann auf sein Anraten zurückstellte, vor allem, dass Herr Hövermann 4 Monate brauchte, ehe er sich entschloss, mich als Landrat nach Flensburg zu berufen, während die Berufung von Herrn Rogge nur 3 Tage dauerte.

Ich wäre Ihnen, offen gesagt, dankbar, wenn Sie die Periode des Kommissarischen abkürzen könnten, da ich ja vorher hinreichend in allen Papieren überprüft wurde.

Aber noch ist es nicht zu spät, einen aussenpolitischen Erfolg mit formellen Erklärungen in der Minderheitensache zu erzielen, und dass die Lage äusserst dazu drängt, wird Ihnen der beigefügte Abschnitt aus »Flensburg Avis« zeigen über die Besprechungen in Kopenhagen, wo die Minderheitenvertreter einschliesslich Oberbürger-

meisters von Flensburg mit der Regierung wiederum über Süd-Schleswig verhandelt haben.

Es handelt sich meines Erachtens darum, das geltende Minderheitenrecht von 1929 durch nochmalige Veröffentlichung zu verkünden und danach zu erweitern: Es gilt nur für die 3 nördlichen Kreise, diese Einschränkung ist längst illusorisch geworden, denn die Dänen errichten ihre Schulen mit Hilfe der Brit. Militär Regierung in ganz Süd-Schleswig, wo es ihnen passt. Hierbei werden sie in manchen Orten gehindert, und namentlich die Ostflüchtlinge treten herausfordernd und verständnislos auf, insbesondere aber die Ostbeamten, siehe die Vorgänge in Niebüll und Husum und der Skandal in Kapeln. Während die Dänen mit mir als deutsche Behörde die ganzen Minderheitenangelegenheiten zu ordnen bereit waren, haben die erlittenen Kränkungen sie jetzt veranlasst und Herrn Oberst Henderson bestimmt, ihnen schriftlichen Befehl zu geben, ihre Angelegenheiten unmittelbar in Kiel zu unterbreiten, d. h. unter Umgehung der deutschen Behörden.

Die Ausdehnung des Minderheitenrechtes auf ganz Süd-Schleswig hat nichts Erschreckendes an sich. Ich halte sie für eine taktische Massnahme, die den Dänen Schwierigkeiten bereiten wird. Es fehlt alsdann der Widerstand, der stets ansporend wirkt, und die Dänen übernehmen sich dabei nach meinen eingehendsten Beobachtungen, insofern sie 1.) die persönlichen Kräfte nicht haben, diese Ausdehnung durchzuführen, auch zum Organisieren nicht, da es dem dänischen Schulleiter über den Kopf wächst, 2.) auch materiell ihre Kräfte übersteigt — die ganze verschrieene Paketaktion ist schon in den Nordkreisen auffallend schwächer geworden, was auch aus der Aussenhandelsquote von Ausfuhr von 400 Millionen Pfund dänischen Schweinefleisches nach England verständlich ist, — und 3.) auch schulmateriell über ihre Kräfte geht, da sie die Bücher, die Räume usw. nicht haben. Also plädiere ich, aus meiner langjährigen Erfahrung in Leitung von Minderheitenfragen dafür, mit lächelnder Miene ihnen ganz Süd-Schleswig zum Bau ihrer Schulen und Kirchen frei zu geben.

Ich gehe noch weiter: Die Dänen haben immer in ihrer Presse gezetert über die deutsche Oberhoheit, unter der sie seit dem Zusammenbruch überhaupt nicht mehr leiden. Hier in Flensburg ist zwar der Stadtschulrat Dr. Swane ein Hakatist, aber sein Oberbürgermeister, der ja Däne ist, hält ihn nieder. Die ganze deutsche Oberhoheit hat sich nur in zwecklosen gelegentlichen Vexationen usw. ausgesprochen, auf die hin jedesmal der Zulauf zu den Dänen sich verstärkte. Ich würde, wie vor 1848 und 1864 die deutschen Herzogtümer in dem Kopenhagener Staatsministerium eine deutsche Kanzlei hatten, den Dänen bei der Regierung in Schleswig unter Anerkennung des derzeitigen dänischen Schulrates als deutschen, beamteten Schul- und Kirchenrat, eine kleine dänische Kanzlei einrichten, und diesem die ganze Betreuung der dänischen Schulen und Gottesdienste offiziell übertragen. Dieser dänischen Persönlichkeit gegen über muss ein deutscher Gegenspieler stehen. Landrat Wallroth hat vor 1933 den Auftrag für das ganze Nord- und Süd-Schleswig gehabt, man nannte ihn Grenzkommissar, was hässlich nach politischer Polizei klingt, der Gedanke aber war richtig. Ich würde es »Treibbänder für Volkstum in Süd-Schleswig«, des deutschen wie des dänischen, ja selbst des friesischen und ostdeutschen, bezeichnen. Die entsprechende Stel-

lung hat im abgetretenen Nordschleswig seit 1922 über die anderen Amtmänner hinweg der dänische Amtmann Thomsen in Apenrade, und würde bei Ihnen diesen Auftrag für mich erbitten. Selbstverständlich unter restloser Führung durch das Oberpräsidium, aber zur Verhütung von sich widersprechenden Massnahmen der Landräte in Süd-Schleswig, in einheitlich ausgleichender Hand dieses Mannes.

Ich darf für mich diesen Antrag stellen, da ich, gezwungen durch das Misstrauen des Herrn Hövermann seinerzeit vor diesem und vor Oberst Henderson die vielleicht auch einzigartige Vertrauenserklärung der Deutschen und Dänen, der Arbeitgeber und Arbeitnehmer von Stadt und Land vorlegen könnte, und weil praktisch bis heute, die ganze Zeit über bis an mein Krankenbett, genau wie das deutsche Handelskammerpräsidium und die deutsche Kirche, die dänischen Presseleute wie ihr oberster südschleswigscher Rat und ihre Schulmänner mich suchen. Und trotz aller Widerstände, die die Dänen erfahren haben, bereist z. Zeit mein Kreisschulrat mit dem dänischen Arzt und dem dänischen Schulmann auf Anordnung der Brit. Regierung in Kiel die sämtlichen dänischen Schulen zur Feststellung ihrer hygienischen Einwandfreiheit.

Ich verweise noch zum Schluss darauf, dass noch immer eine starke Agitation für eine Trennung des Regierungspräsidiums in Schleswig in ein holsteinisches und ein schleswigisches von dänischer wie von deutscher Seite stattfindet, von deutscher aus wirtschaftlichen Gründen gegen die Überfremdung unserer Wirtschaftskörperschaften aus Hamburg, und von dänischer aus minderheitspolitischen Gründen. Dieser Agitation würde man, wenigstens von dänischer Seite den Stachel nehmen durch die von mir vorgeschlagene Vereinheitlichung des Minderheitenrechtes in der Hand eines dänischen Kommissars bei der Regierung und in der Hand des Ihnen geschilderten Treuhänders für das Volkstum.

Es gibt noch eine Reihe von kleinen Punkten, die aber nicht ausschlaggebend sind und mit denen ich mein heute schon langes Schreiben nicht belasten will. Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir über den Inhalt dieses Schreibens eine eingehende Aussprache bald gewähren möchten und lade Sie herzlich ein, nach Flensburg zu kommen, aus der Verlegenheit heraus, dass ich durch mein krankes rechtes Bein noch nicht wegfähig genug bin, um die ganze Treppe im Kieler Schloss oder in der Regierung in Schleswig zu ersteigen und daher noch einige Rücksichten erbitten muss.

Im übrigen führe ich mein Amt, nur mit dem tiefen Bedauern, dass die Brit. Militär Regierung mir die besten Leute einen nach dem andern absetzt, und ich keinen beamteten Abteilungsleiter mehr zur Verfügung habe.

Ich habe Ihnen hier persönlich und offen geschrieben, weil die Dinge zur Aussprache kommen müssen, und weil es um unser Süd-Schleswig geht. Noch können Sie durch wenige Sätze und Zusätze zu dem Minderheitenrecht von 1929 eine, Briten wie Dänen willkommenene politische Atmosphäre schaffen ohne tatsächlich das geringste deutsche Recht preiszugeben.

Bei der Vertraulichkeit des Gegenstandes erlaube ich mir, Sie in alter freundschaftlicher Zusammenarbeit besonders herzlich zu grüßen und verbleibe

Ihr ergebenster

(sign.) T.

BILAG III.

Schleswig d. 27, V. 46. Friedrichstr. 9.

Liebe Frau Tiedje. Heute erhielt ich die schmerzliche Nachricht, dass Ihr Mann, mein alter Freund noch von der Schulzeit her, nicht mehr unter den Lebenden weilt. Meine Frau und ich sprechen Ihnen unser herzlichstes Beileid aus. Den Nachruf auf dies reiche und stark bewegte Leben haben Sie in der Mitteilung über den Heimgang so schlicht und tief, das Wesentlichste aufs kürzeste zusammenfassend, uns den Freunden und Mitarbeitern, dem engeren und weiteren Kreis, in dem der Heimgegangene gestanden, gehalten, dass zu dem von Ihnen Gesagten, wenn man monumental bleiben will wie Sie, kaum noch etwas hinzugefügt werden kann, es sei denn eben das Bekenntnis, dass wir aufrichtig mit Ihnen trauern und mit tiefer Wehmut mit dem nun Vollendeten Abschied nehmen.

Von mir darf ich das rückhaltlos bekennen. Es ist ein schwerer persönlicher Verlust, wenn eine Freundschaft, die zwei Menschenalter gewährt hat, die allen äusseren Bedrohungen des apokalyptischen Zeitalters, in das hieinzuwachsen unser hartes Los war, erfolgreich widerstand, die auch durch Meinungsverschiedenheiten, die nicht ausbleiben konnten, nicht erschüttert wurde, ja nicht zu erschüttern war, durch den Tod gelöst wird. Es kann freilich immer nur eine äussere Lösung sein. Die Gestalt Ihres Mannes kann mir nicht erblassen. Und was ich seiner Freundschaft an geistigen Gütern zu danken habe, bleibt mir unvergesslich. Ich hatte gehofft, noch einige Jahre mit ihm in persönlichem und geistigem Austausch stehen zu dürfen, nachdem das Schicksal mich nach Schleswig geführt hatte u. Ihrem Mann zu meiner grossen Freude die Verwaltung und Betreuung des Grenzkreises Flensburg anvertraut worden war. Unsere Lebenswege hatten sich im Alter wieder einander genähert, und ich, der ich mich entschlossen hatte, mich emeritieren zu lassen, hatte die aufrichtige Freude, Ihren Mann wieder ins tätige Leben hinaustreten zu sehen, und durfte erwarten, dass aus dem Füllhorn seiner Schau und aus dem Reichtum seiner weit verzweigten Tätigkeit auch mir einiges zufallen werde. Diese Hoffnung hat sich nicht erfüllen dürfen, und dem Landkreis Flensburg hat er nicht auf längere Zeit seine lebensvolle Arbeit widmen dürfen. Was ich als Grundlegung erwartet hatte, durfte nur ein erster Anfang werden. Das ist schmerzlich, Aber es wird gelindert durch den Blick auf ein ungemein reiches und reifes Lebenswerk. Der Name und die Leistung Ihres Mannes sind mit unserer Heimat so fest verbunden u. wurzelte so tief in ihrer Geschichte, dass sie von einer Generation zur anderen leuchten werden. Das graue Elend unserer Tage wird einmal ein Ende nehmen, desgleichen die bittere u. gehässige Leidenschaft der Gegenwart, wenn denn, wie ich überzeugt bin, der Weg zum wahren Menschentum zurückgefunden wird. Wie schön heute wird man dann vollends warm u. freudig dessen gedenken, was Ihr Mann geleistet hat, aber wie ich glaube noch mehr dessen, was er der echte Nordschleswiger in seiner Person vorbildlich gestaltet, jedem neuen Geschlecht vorbildlich gestaltet hat. Mit aufrichtigem Beileid

Ihr

Otto Scheel.

Innien, den 1. Juni 1946.

Verehrte Frau Tiedje.

Mit herzlicher Teilnahme gedenke ich Ihrer und Ihrer Kinder.

Mit Johannes Tiedje ist wieder einer meiner Altersgenossen, Schulfreunde und Waffenbrüder und vor allem ein Gefährte des Glaubens in Gottes Ewigkeit gerufen. — Unsere Väter waren Nachbarpastoren in *Nordschleswig*. Die heisse Liebe zu dieser unserer Heimat ererbten wir von ihnen. Aber Johannes Tiedje war eben doch »der Nordschleswiger«. Reich war sein Leben in dieser ihm von Gott aufgetragenen Sendung, stark die Gaben, die Gott ihm dazu verlieh und unbändig die Leidenschaft, mit der er sich verzehrte. Das bleibt unvergessen in der viel bewegten Geschichte unserer Heimat. — Gott wolle Ihnen das feste Herz geben, das Er verheissen hat, durch Gnade. — Ich grüsse Sie in Ehrfurcht vor dem grossen Leid. Unendlich dankbar war ich, als der Verewigte mir tröstend schrieb, als zwei Söhne an einem Tage fielen. Jetzt trauern wir auch noch um den dritten, unseren Ältesten. So sind wir mit Ihnen in der Gemeinde derer, die da Leid tragen. —

Ihr

Johannes Tonnesen.